

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΡΙΘΜ. ΦΥΛΛΟΥ 124 • ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1993 • ΣΕΒΑΤ - ΑΔΑΡ 5753

ΣΙΩΠΗ ΚΑΙ ΝΕΟ

Χίλιοι Έλληνες στη γη

Πριν λίγο καιρό, οι Έλληνες - Εβραίοι δεν μπορούσαν να φανταστούν ότι την κληγή τους — που με πολλές χρονοπτώσεις και μεγάλη υπομονή είχαν ετοιμάσει όλα αυτά τα χρόνια — θα την έβρισκαν ζωντανή και κόπωση νεκρής νοσταλγίας της ντόπιας γλώσσας στη Γερμανία. Ότι μπορεί-

Η μεγάλη διαδήλωση προς τη Γερμανία προέβλεπε ενδοκράτεια μετά την διαδήλωση

"Ποτέ ξανά"

Ενώ οι δεξιές πολιτικές δυνάμεις της χώρας, οι Εβραίοι ζητούν από τη γερμανική κυβέρνηση να τους δώσει την ευκαιρία να επιστρέψουν στην Ελλάδα.

Οι Έλληνες Εβραίοι ζήτησαν από τη γερμανική κυβέρνηση να τους δώσει την ευκαιρία να επιστρέψουν στην Ελλάδα.

Ευρώπη να τις στείλει από τον πόλεμο. Τότε θα δυνάμειτο η δύναμη της.

Και όταν σκοτεινιάζει δαίμονα

Βουβή καταγγελία της νεοναζιστικής αποθράσυνσης

Της θρησκείας των νεοναζιστών κατά τη διάρκεια της μεγάλης διαδήλωσης της 25ης Μαρτίου 1936, οι Έλληνες Εβραίοι που επέζησαν από τα ναζιστικά στρατεύματα, έδειξαν, όπως, ότι η αντίστασή τους συνεχίζεται από τη γερμανική κυβέρνηση και από την κυβέρνηση της Ελλάδας. Ο Γερμανός πρόεδρος, που παύθηκε το κίνημά τους, δήλωσε ότι κραδύνηται η αποθράσυνσή τους, για να μην αναβληθεί (ΕΛΑ 28).

ΠΟΤΕ ΞΑΝΑ ΝΑΖΙΣΜΟΣ

η τμήση των, την καλύτερη 10 χρόνια. Α' αυτό το 1.000 περί- απ' την τη Λέσβα, δια, συγκεν- ες το από- μονική προ- τε αναμνησ- τρια τους και στόμα τους συ νκόβουν δε τη κρουγή τη ρας. Κι αυτοί λούν, δε ζητούν ηςται. Η δια- η δια- η δια-

Διεύθυνση της Γερμανίας, οι σε πεφάρσινον τους και οι ναζισμοί. Ζητούν απ' την νηση της Γερμανίας, μία εκπαίδευση της συντήσεως διακοπεί τη νέα γερμανική τις καταστροφές που αρχίζουν ανθρωπότητα και στην Γερμανία, η πολιτική του να και να λάβει ε' ανάγκη με την προστασία όσων διαρύν- έδαφος της. Ο Γερμανός πρόεδρος Μπρόντσο, όταν πήρε το χε- κατέβηκε απ' την πρωτεύου- λισσε στους συγκεντρωμένους. «Η απόλυτη κλειστή της μονικού λαού είναι εξοργισμένης τις εξοργιστικές εκδηλώ- στη Γερμανία και γουν ανασπ- σι όλο το κόσμο», είπε. Μίλησε τη μεγάλη συγκέντρωση κατά τη διάρκεια της διαδήλωσης, πάντα και στην οποία συμμε- 1943-44 (κάτω) ούτως. Τέλος, η δια- η δια- η δια-

ΕΙΚΟΝΕΣ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ: - ΒΟΛΟΣ: Συμμετοχή στην παρέλαση της Εθνικής Εορτής, στις 25 Μαρτίου 1936, της Εβραϊκής Προσκοπικής Ομάδας «Μακκαβαίοι» (επάνω). - ΒΟΛΟΣ: Ανακατασκευή της Ιερής Συναγωγής Βόλου, η οποία είχε καταστραφεί κατά τον Διωγμό του 1943-44 (κάτω).

Το φως που οδηγεί

Το Ψήφισμα της συγκέντρωσης - υπογραμμισμένο συμβολικά από τον ραββίνο Αθηνών, τον πρόεδρο του Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου Ελλάδος και τους προέδρους των δύο μεγαλύτερων Ισραηλτικών Κοινοτήτων, των Αθηνών και της Θεσσαλονίκης, καθώς και την πρόεδρο της Ένωσης Ομήρων Ισραηλιτών Ελλάδος - είναι χαρακτηριστικό για το πνεύμα, το περιεχόμενο και τα αιτήματα της μνημειώδους αυτής συγκέντρωσης:

Ο Εβραίος, που φέρει στον κορμό του το να αναγορεύεται το σάββατο -Πότε έγινε κρατοισμός αναμμένο καρδιά, τήρησαν δεκά ούς να όλο το σώμα έμεινε της πέρας

ΨΗΦΙΣΜΑ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΒΡΑΙΟΙ συγκεντρωθήκαμε μπροστά στη γερμανική πρεσβεία των Αθηνών για να εκφράσουμε την ανησυχία, αλλά και την αγανάκτησή μας για την αναβίωση του ναζισμού, που εκδηλώνεται ξανά στη Γερμανία με παροξυσμό ρατσιστικής και αντισιμιτικής βίας.

1. ΕΜΕΙΣ που υπήρξαμε πριν από μισόν αιώνα τα θύματα της "Τελικής Λύσης", εμείς που είμαστε οι απόγονοι εκείνων που εξοντώθηκαν στα στρατόπεδα θανάτου του 'Αουσβιτς, του Μπούχενβαλντ, του Μπιργκενάου κ.ά., με τη συνενοχή μιας ολόκληρης κοινωνίας,

ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΟΜΑΣΤΕ για την ανατριχιαστική κι επικίνδυνη κατάσταση που αρχίζει και πάλι να δημιουργείται απροκάλυπτα στη Γερμανία.

2. ΚΑΤΑΓΓΕΛΛΟΥΜΕ με όλη τη δύναμη της ψυχής μας το κύμα ρατσιστικής και αντισιμιτικής βίας που εκδηλώνεται το τελευταίο διάστημα στη Γερμανία. Πιστεύουμε ότι τα σύνδρομα που προέρχονται από καταστάσεις ανασφάλειας και κοινωνικής αστάθειας σε μια χώρα, δεν μπορούν να βρίσκουν διεξόδους με την αναζήτηση εξιλαστηρίων θυμάτων και την προτροπή σε πράξεις που αμαυρώνουν τον κοινό ευρωπαϊκό πολιτισμό και την ανθρωπινή αξιοπρέπεια.

3. ΘΕΩΡΟΥΜΕ ότι ο μέχρι τώρα τρόπος αντιμετώπισης των γεγονότων από την κυβέρνηση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας οδηγεί σε αποθράσυνση των οπαδών του ναζισμού. Οι υπεραπλουστεύσεις ότι οι αμετανόητοι του Χίτλερ αποτελούν περιθωριακές ομάδες, καθώς και οι εκ των υστέρων εκφράσεις συγγνώμης, δεν επαρκούν πια για να σταματήσουν αποκρουστικές πράξεις που οδηγούν καταληκτικά σε νέα πογκρόμ. Ο διαπιστωμένος ρατσισμός μέρους του γερμανικού λαού, δημιουργεί σοβαρούς κινδύνους για την ευρωπαϊκή ασφάλεια και κάτω απ' αυτό το πρίσμα οφείλει να αντιμετωπισθεί, σύμφωνα με τις εγγυήσεις που δόθηκαν το 1975 στους λαούς της Ευρώπης, στο Ελσίνκι.

4. ΖΗΤΑΜΕ από την κυβέρνηση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, μέσω του εκπαιδευτικού της συστήματος, να διαφωτίσει σοβαρά τη νέα γερμανική γενιά για τις καταστροφές που προξένησε στην ανθρωπότητα και στην ίδια τη Γερμανία η πολιτική του ναζισμού.

ΖΗΤΑΜΕ ΕΠΙΣΗΣ από την γερμανική κυβέρνηση να λάβει τα αναγκαία μέτρα για την προστασία όσων διαβιούν στο έδαφός της, ώστε να μην καθίστανται θύματα λόγω εθνικών, φυλετικών και θρησκευτικών διακρίσεων. Πιστεύουμε, ότι πρέπει να αντιμετωπισθεί σθεναρά στη Γερμανία το κύμα ρατσιστικής βίας και ναζιστικής αποχαλίνωσης, το οποίο μολύνει ολόκληρη την Ευρώπη.

ΟΙ ΠΟΛΙΤΕΣ ΤΗΣ ΕΝΩΜΕΝΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ δικαιούνται να ζήσουν χωρίς φόβο για τη ζωή τους σε καθεστώς ελευθερίας, ίσων δικαιωμάτων και ίσων ευκαιριών ανάπτυξης της προσωπικότητάς τους.

Ποτέ πια διωγμοί!

Ποτέ πιά κρεματόρια!

Ο εκπρόσωπος της Γερμανίας στην Ελλάδα, πρέσβης κ. Λέοπολντ Μπιλ φον Μπρέντοβ, με παρηρησία έλαβε θέση παράπλευρη προς αυτήν του Ελληνικού Εβραϊσμού. Ζήτησε και μίλησε στους συγκεντρωθέντες. Τους είπε απερίφραστα τα παρακάτω:

Βγήκα από το κτίριο της πρεσβείας για να σας διαβεβαιώσω, ότι συμμερίζομαι τόσο την ανησυχία σας όσο και τον θυμό σας για το κύμα ακροδεξιού ρατσιστικού εξτρεμισμού και ξενοφοβίας που αναπτύσσεται στη Γερμανία. Σας συναισθάνομαι. Γι' αυτό και φορώ το αυτοκόλλητο σύνθημα της εκδήλωσης αυτής "ποτέ ξανά!". Ποτέ ξανά δεν θα επιτρέψουμε στο ρατσισμό, τις πράξεις μίσους κατά των ξένων και τις θρησκευτικές διακρίσεις να σηκώσουν το αποτροπιαστικό κεφάλι τους και πάλι. Η συντριπτική πλειοψηφία των Γερμανών και η γερμανική κυβέρνηση υπό τον Χέλμουτ Κολ, κάνουν ό,τι είναι δυνατόν για να καταπολεμηθεί αυτό το κακό.

Προ ολίγων εβδομάδων 350.000 Γερμανοί συγκεντρώθηκαν στο Βερολίνο για να διαδηλώσουν κατά του ακροδεξιού εξτρεμισμού. Ο πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας Ρίχαρντ φον Βάϊτσέκερ και ο καγκελάριος Χ. Κολ, καθώς και εκπρόσωποι των κομμάτων, ηγήθηκαν αυτής της μαζικής διαδήλωσης. Όλοι είναι βαθιά ταραγμένοι, διότι η βία συνεχίζεται. Ωστόσο, η αμειλικτη εφαρμογή των νόμων στις περιπτώσεις των ακροδεξιών στοιχείων έφερε ήδη τα πρώτα αποτελέσματα: χθες η αστυνομία κατάφερε να συλλάβει τους

δολοφόνους των τριών Τούρκων γυναικών στο Μολν. Οι δολοφόνοι ομολόγησαν. Επίσης, και άλλα επεισόδια έχουν ήδη διαλευκανθεί και οι εγκληματίες βρίσκονται στη φυλακή.

Στο ψήφισμα που μόλις μου επιδώσατε, τονίζετε την σπουδαιότητα της Παιδείας και της ενημέρωσης της νέας γενιάς. Εσείς, οι εκπρόσωποι των Εβραϊκών Κοινοτήτων της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης και ολόκληρης της Ελλάδος, οι επιζώντες του Άουσβιτς και των άλλων στρατοπέδων συγκέντρωσης, οι γιοί και οι θυγατέρες των θυμάτων των τρομερών εγκλημάτων που διεπράχθησαν από Γερμανούς στο όνομα της Γερμανίας, κατά τη διάρκεια της εθνικοσοσιαλιστικής κατοχής στην Ελλάδα, είσατε πράγματι οι πλέον κατάλληλοι δικαιούχοι να μας κατηγορείτε γι' αυτή τη "μόδα". Σήμερα ζούμε όλοι υπό την κοινή στέγη της Ευρώπης. Ό,τι συμβαίνει στη μια χώρα αφορά άμεσα και την άλλη. Έχετε δικίο να μας τονίζετε, ότι πρέπει να επαγρυπνούμε και να πολεμήσουμε τον αντισημιτισμό, τις θρησκευτικές διακρίσεις, τον ρατσισμό και το εθνικιστικό μίσος έναντι των ξένων. Με αυτό το πνεύμα θέλω να αναφωνήσω μαζί σας "Ποτέ ξανά!" (Ο κ. φον Μπρέντοβ αναφώνησε το σύνθημα στα ελληνικά).

Ο αγώνας που έχουν αναλάβει οι Εβραίοι όλου του κόσμου, μαζί με τη συντριπτική πλειοψηφία των λαών της Ευρώπης και των άλλων πειρών, για να σταματήσουν την αναβίωση των κακοποιών δυνάμεων, βρίσκεται όμως στην αρχή. Θα χρειαστεί δύναμη, σύνεση, επαγρύπνηση και προπάντων αισιολογικός κολασμός των πολλαπλών κεραιών της Μέδουσας της θηριωδίας. Στον αγώνα αυτόν αισθάνεται στρατευμένος κάθε πολυπολιτισμικός άνθρωπος, κάθε ελεύθερη ψυχή, κάθε ένταμ συνείδηση, οπουδήποτε κι αν βρίσκεται, όπου κι αν ανήκει. Ευτυχώς, σήμερα πια η ανθρωπότητα έχει ξυπνήσει και διαλογίζεται ορθά. Αυτή η δύναμη αισιτελεί το φως που οδηγεί στην καταπολέμηση των εκφραστών του σκότους και της καταστροφής! Αυτή η δύναμη πολεμά για την Ελευθερία, την Ειρήνη και την Αξιοπρέπεια του ανθρώπου.

ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΤΟΥ ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ ΓΙΑ

Με αφορμή το συλλαλητήριο που έγινε στην Αθήνα στις 10.12.1992 για τη Μακεδονία, το Κεντρικό Ισραηλτικό Συμβούλιο Ελλάδος, με ανακοίνωσή του, που μεταδόθηκε από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, κάλεσε τους Εβραίους να συμμετάσχουν στο συλλαλητήριο.

Ο Ελληνικός Εβραϊσμός έδωσε την δική του παρουσία στην εθνική κινητοποίηση για το θέμα της Μακεδονίας. Συγκεκριμένα το Κεντρικό Ισραηλτικό Συμβούλιο Ελλάδος ως εκπρόσωπος του Ελληνικού Εβραϊσμού, ανέλαβε πρωτοβουλία για να διαφωτίσει τους αντίστοιχους εβραϊκούς Οργανισμούς της Ευρώπης, των Η.Π.Α., της Αυστραλίας και του Καναδά για τις ελληνικές θέσεις για την Μακεδονία.

Με το παρακάτω υπόμνημα που περιέχει στοιχεία προερχόμενα από τις πηγές και τα ιερά κείμενα του Ιουδαισμού, το ΚΙΣΕ ένωσε τις δυνάμεις του για την διεκδίκηση των δικαιών της πατρίδας.

Όπως γνωρίζετε μετά την κατάτμηση της πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας σε σειρά ανεξάρτητων μικρών κρατών δημιουργήθηκε θέμα με την ονομασία του κράτους των Σκοπίων το οποίο ζητά να αναγνωρισθεί με το όνομα Μακεδονία.

Η Ελλάδα δεν έχει καμία αντίρρηση για την αναγνώριση του κράτους αυτού, το οποίο μάλιστα θέλει να βοηθήσει με κάθε τρόπο υλικά, αλλά δεν μπορεί να δεχτεί την ονομασία Μακεδονία η οποία από την αρχαιότητα αναφέρεται σε μια καθαρά ελληνική περιοχή.

Η ιουδαϊκή θρησκεία και φιλολογία αποτελούν τους αδιάψευστους μάρτυρες του αρχαίου εθνολογικού χαρακτήρα των Μακεδόνων ως Ελλήνων.

Συγκεκριμένα οι προφήτες Δανιήλ (κεφ. Η 1 - 22, κεφ. Β παρ. 39, παρ. 1 - 13, παρ. 26 - 28, 31, κεφ. Ζ, 2 - 7), Ησαΐας (Ιθ. 20, κεφ. 19, 23), Ιωήλ (Δ. 6 κεφ. 3 παρ. 6), Ιερεμίας, Αββακούμ (κεφ. Β παρ. 5) και τα βιβλία των Μακκαβαίων (βιβλίο Α' παρ. 1, παρ. 10, κεφ. 6 παρ. 2, Η. 20, Γ 8α) περιέχουν σαφή στοιχεία για την ελληνικότητα της Μακεδονίας.

Τα ίδια αυτά στοιχεία έχουν υποστηρίξει σε ανύποπτο χρόνο οι καθηγητές Yigal Yadin (αρχαιολόγος Παν/μίου Ιερουσαλήμ), Georges Box (καθηγητής Παλαιάς Διαθήκης, Παν/μίου Λονδίνου), Γιακώβ Μεσορέρ (νομισματολόγος ισραηλινού μουσείου Ιερουσαλήμ), Ερρίκος Γκρατς (ιστορικός Παν/μίου Μπρέσλοου).

Επίσης το Ταλμούδ διηγείται τη φιλική συνάντηση του Μεγάλου Αλεξάνδρου, κατά την είσοδό του στην Ιερουσαλήμ το 333 π.Χ. με τον αρχιερέα Σίμωνα τον Δίκαιο ο οποίος τον αποκαλεί "Αλέξανδρο τον Μακεδόνα, βασιλέα της Ελλάδας". Παρόμοιες αναφορές γίνονται και στα βιβλία του Ταλμούδ "Τάξις Γενεαολογίων", "Μεγκιλάτ Ταανί".

Επιπλέον Εβραίοι ιστορικοί όπως:

α) Ο Φλάβιος Ιώσηπος αναφέρεται στους Έλληνες της Μα-

ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ

κεδονίας και στην Ελλάδα ή την Μακεδονία χρησιμοποιούν άλλοτε τη μία και άλλοτε την άλλη ονομασία θεωρώντας τους Μακεδόνες ως Έλληνες και τους Έλληνες ως Μακεδόνες (βιβλίο Ιουδαϊκής Αρχαιολογίας βιβλίο 11η παρ. 337, 109, 148, 286, 184 βιβλίο 8η παρ. 61, 95, 100, 154, 312, βιβλίο 10η παρ. 273, βιβλίο 12η παρ. 322 και παρ. 414 όπου αναφέρεται στην υπό των Ρωμαίων κατάκτηση του ελληνικού χώρου περιλαμβάνει και την Μακεδονία την οποία θεωρεί επαρχία ελληνική).

β) Ο Φίλων ο Αλεξανδρεύς στο φιλοσόφημά του "περί του πάντα σπουδαιον είναι ελεύθερον" αναφέρει ότι ο Μακεδόνας βασιλεύς Αλέξανδρος ταυτίζεται με τους Έλληνες.

γ) Ο Μαίμωνιδης αναφέρει ότι "η ελληνομακεδονική δυναστεία μετεφυτεύθη και στην Ιουδαία και συνετέλεσε στην αλληλογνωριμία του Ελληνισμού και του Ιουδαϊσμού και στη δημιουργία νέας φιλοσοφικο-θρησκευτικής συνθέσεως που άνοιξε νέους δρόμους κι έδωσε νέες κατευθύνσεις στον ανθρώπινο πολιτισμό.

δ) Μια σειρά διαπρεπών ραββίνων.

Τέλος θα σημειώσουμε την χαρακτηριστική δήλωσή του κ. Χένρυ

Κίσιγκερ στο συνέδριο Management of Europe (Παρίσι Ιούνιος 1992). "Πιστεύω ότι η Ελλάς έχει δικίο να έχει αντιρρήσεις και συμφωνών με την Αθήνα. Ο λόγος είναι ότι εγώ γνωρίζω ιστορία πράγμα το οποίο δεν συμβαίνει με τους περισσότερους από τους άλλους συμπεριλαμβανομένων των περισσότερων από την κυβερνητική και κυβερνητικών στελεχών στην Ούασιγκτον. Η ισχύς στην πλευρά της Ελλάδος είναι η ιστορία της".

Σας παραθέσαμε όλα τα στοιχεία για να σας αποδείξουμε το βάσιμο των ελληνικών απόψεων περί της ελληνικότητας της Μακεδονίας και για να σας παρακαλέσουμε οι απόψεις αυτές να τύχουν της πλήρους συνηγορίας σας υπέρ των ελληνικών θέσεων σε αρμόδιους παράγοντες της χώρας σας.

***

Η υφυπουργός Εξωτερικών κ. Βιργινία Τσουδερού, αναγνωρίζοντας την εθνικά χρήσιμη πρωτοβουλία του ΚΙΣ απέστειλε την παρακάτω επιστολή:

"Αγαπητοί φίλοι,

Στη διάρκεια της γόνιμης συνεργασίας μας που αναπτύχθηκε για τους εορτασμούς των 500 χρόνων από την έξοδο των Εβραίων από την Ισπανία, είχαμε την ευκαιρία να εκτιμήσουμε τη συνέπειά μας αλλά και το γνήσιο και ανυστερόβουλο ενδιαφέρον σας να συνδράμει τη γενικότερη προσπάθεια για προβολή και αποκατάσταση των εθνικών μας δικαιών.

Ασφαλώς μέσα στα πλαίσια αυτά εντάσσεται και η πρωτο-

βουλία σας περί του Μακεδονικού για την οποία θερμώς σας συγχαίρω. Τα εμπειριστωμένα στοιχεία που πηγάζουν από ιερά και άλλα μνημεία του Ιουδαϊσμού, ενισχύουν ακόμη περισσότερο τις ελληνικές θέσεις και αφήνουν ελάχιστα περιθώρια αμφισβητήσεων και αμφιβολιών, και αυτά μόνον για τους κακόπιστους και ανιστόρητους.

Ο αγώνας θα είναι μακρύς ασχέτως της εκβάσεως των επιμέρων μαχών και είναι αγώνας, όχι για την εθνική αυτοεπιβεβαίωση της Ελλάδος, αλλά για τη διασφάλιση των ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων και αποκατάσταση της ιστορικής πραγματικότητας.

Και πάλι σας συγχαίρω και σας καλώ σε συνεχή επαγρύπνηση. Εύχομαι η επικοδομητική μας συνεργασία να συνεχιστεί και στο μέλλον".

***

Ο υφυπουργός στον πρωθυπουργό κ. Κ. Σημαιοφορίδης, κοινοποίησε επίσης στο ΚΙΣ την παρακάτω επιστολή:

"Κύριε πρόεδρε,

Το ενδιαφέρον και η δραστηριοποίησή σας για το μεγάλο εθνικό μας θέμα της Μακεδονίας, είναι πραγματικά συγκινητικό.

Είναι άξιο προσοχής το πόσο τεκμηριωμένα είναι τα ιστορικά στοιχεία τα οποία παραθέτετε στην επιστολή σας. Μπορείτε να είστε βέβαιοι, ότι αποτελούν ιδιαίτερα χρήσιμο βοήθημα στη δύσκολη διπλωματική μάχη την οποία δίνει η χώρα μας.

Επιθυμώ να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες του πρωθυπουργού για την πρωτοβουλία σας να ενημερώσετε και να ευαισθητοποιήσετε τους ομοεθρήσκους σας σε διεθνές επίπεδο.

Τις κρίσιμες αυτές στιγμές, όπου θα κριθεί εάν η παγκόσμια κοινότητα θα σεβαστεί την ελληνική ιστορία ή θα επικρατήσουν άλλου είδους συμφέροντα, πρωτοβουλίες όπως η δική σας δίνουν σε όλους μας δύναμη για να συνεχίσουμε τον αγώνα".

Παρουσίαση του βιβλίου του κ. Ν. Μάρτη για την Μακεδονία

Το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, η Εταιρεία Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας και η "Ευρωεκδοτική" παρουσίασαν στις 22.12.1992, στο ξενοδοχείο "Κάραβελ", τη νέα έκδοση του βιβλίου του τ. υπουργού κ. Νικολάου Μάρτη "Η πλαστογράφηση της ιστορίας της Μακεδονίας", εμπλουτισμένη με νέα στοιχεία από αρχαίες εβραϊκές πηγές που αποδεικνύουν την ελληνικότητα της Μακεδονίας.

Το βιβλίο αυτό βραβεύθηκε από την Ακαδημία Αθηνών το 1985, μεταφράστηκε σε πέντε γλώσσες και σήμερα βρίσκεται στην έκτη έκδοσή του.

Στην εκδήλωση αυτή εκ μέρους του ΚΙΣ μίλησε ο γεν. γραμματέας κ. Μωυσής Κωνσταντίνης.

Τα νέα ντοκουμέντα, προερχόμενα από εβραϊκές πηγές και μαρτυρίες, παρουσίασε ο τ. υπουργός κ. Γεράσιμος Αποστολάτος.

Επίσης, ο κ. Μάρτης μιλώντας για τη νέα έκδοση του βιβλίου του αναφέρθηκε στη συνεργασία του με το ΚΙΣ, ενώ για τα εβραϊκά στοιχεία είπε χαρακτηριστικά ότι αποτελούν "ένα νέο όπλο στο οπλοστάσιο της Ελλάδος κατά των πλαστογράφων της Ιστορίας".

Η κρίση της ιστορίας

Του κ. ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΑΛΕΒΙΤΣΗ

Λήγει ο εικοστός αιώνας και τα κανόνια συνεχίζουν να βροντάνε στην Ευρώπη. Είναι η γνώριμη και απαισία φωνή του πολέμου. Μια από τις λυγρές κραυγές της ιστορίας. Και όμως τόσο επίμονες. Ωστόσο, και η ίδια η έννοια της ιστορίας είναι προϊόν του πολέμου. Οι λαοί της οικουμένης διέθεταν τη μυθική τους ιστορία, ή καλύτερα ορισμένες μυθικές αφηγήσεις περιστατικών. Τα περιστατικά αυτά ήταν συστατικά της κοινότητας και των αξιών της. Γι' αυτό επαναλαμβάνονταν τελετουργικά, προκειμένου η κοινότητα να ανανεώνει τις δυνάμεις της, που αρχηγόνως της παραχωρήθηκαν από την πρώτη δημιουργική πράξη του Θεού ή του προγόνου. Υπό αυτούς τους όρους, φυσικά, δεν υπήρχε καμία έννοια περί "προόδου" ή περί "ιστορικής εξέλιξης". Αυτές οι έννοιες δεν υπήρχαν ούτε στην πνευματικότητα της Ινδίας. Γι' αυτό είναι τόσο δύσκολο για τους σύγχρονους ιστορικούς να χρονολογήσουν τα διάφορα συμβάντα της ινδικής ιστορίας.

Το πέρασμα από τον μύθο στην ιστορία το επραγματοποίησαν δύο λαοί, οι Εβραίοι και οι Έλληνες. Τούτο αποτυπώθηκε στα ποιητικά τους βιβλία, που τους συνέστησαν ως πνευματικές υπάρξεις. Και τα δύο βιβλία έχουν ως υπόστρωμα πολεμικές επιχειρήσεις. Η Βίβλος των Εβραίων περιγράφει τη δουλεία, την έξοδο και την πολεμική κατάκτηση της Χαναάν. Ενώ η Βίβλος των Ελλήνων, που είναι τα Ομηρικά Έπη, περιγράφει την πολιορκία της Τροίας από τους Αχαιοούς. Δηλαδή η ανατροφή των όρων υπάρξεως, ως συνέπεια των μεγάλων πολεμικών γεγονότων, δημιουργεί την έννοια της ιστορίας. Διότι αλλιώς ήσαν τα πράγματα πριν από την έναρξη των στρατιωτικών επιχειρήσεων και αλλιώς είναι μετά τη λήξη τους. Στη διαδικασία της ζωής εισέρχεται κάτι το νέο. Αυτό το εκάστοτε νέο σημαίνει το βήμα της ιστορίας. Φυσικά τούτο προϋποθέτει πως δεν πρόκειται για συνοριακές συμπλοκές με λίγες απώλειες, αλλά για συνταρακτικά πολεμικά γεγονότα, που αλλάζουν ριζικά την προηγούμενη κατάσταση πραγμάτων. Και επίσης προϋποθέτει συνειδήσεις που ανταλαμβάνονται τη σημασία αυτών των μεταβολών.

Τα μεγάλα πολεμικά γεγονότα προϋποθέτουν μεγάλους στρατούς. Και τέτοιοι στρατοί οργανώθηκαν για πρώτη φορά στη Μέση Ανατολή, στους δύο μεγάλους παραποτάμιους πολιτισμούς, της Αιγύπτου και της Μεσοποταμίας. Μια συρροή παραγόντων ευνόησε την πραγματοποίηση ενός εκπληκτικού άλματος στην οργάνωση της ιστορικής ζωής σ' αυτές τις περιοχές. Η θεαματικά αυξημένη παραγωγή τροφής συγκέντρωσε μεγάλα πληθυσμιακά σύνολα. Η περίσσεια της τροφής επέτρεψε τη δημιουργία ειδικευμένων επαγγελματιών, το χτίσιμο μεγάλων πόλεων, την ίδρυση του κράτους και τη συνακόλουθη δημιουργία στρατού για την προάσπιση των συμφερόντων αυτών των κοινωνιών. Το έδαφος της Μέσης Ανατολής εσείετο επί χιλιετίες από τα βήματα των στρατευμάτων των αντιμαχόμενων κρατών.

Το Ισραήλ, ευρισκόμενο μεταξύ δύο πανίσχυρων αυτοκρατοριών, υψίστατο τις συνέπειες των πολεμικών επιχειρήσεων της περιοχής. Σκοτωμοί, δρώσεις, καταστροφές, αιχμαλωσίες, κατακτήσεις, εξεγέρσεις - όλα αυτά έτρεφαν το πνεύμα του Ισραήλ και εβγήκε φως. Η μεγάλη ανακά-

λυψη αυτού του λαού συνίσταται στο ότι ο Θεός δεν φανερώγει τη βούλησή του διά των φυσικών γεγονότων, αλλά διά μέσου των πολεμικών γεγονότων. Ιδού η γένεση της ιστορίας. Δηλαδή αυτής της διαδικασίας, που τελείται μέσα στην ανθρώπινη κοινωνία και όχι στη φύση και η οποία αναλαμβάνει να φέρει εις πέρας το σωτηριολογικό σχέδιο του Θεού. Το ιστορικό κακό προκαλείται από τον Θεό, προκειμένου να τιμωρήσει τον λαό του για τις αμαρτίες του. Άρα τούτο έχει υπερβατική παιδαγωγική σημασία. Μια ιδέα που διά του Χριστιανισμού έφτασε ως τις ημέρες μας. Όλα αυτά βεβαίως υπήρξαν νεοφανή στην ιστορία του ανθρώπου, απετέλεσαν το θεμέλιο της δυτικής συνειδήσης και μόλις τώρα αρχίζουμε να εγκαταλείπουμε αυτό το αρχέτυπο πνευματικό σχήμα, που ελειτούργησε δραστικά επί χιλιετίες στον δυτικό κόσμο.

Τα συγκλονιστικά ιστορικά περιστατικά του εικοστού αιώνα έθεσαν υπό σκληρή δοκιμασία το αρχέτυπο τούτο, τόσο σκληρή, που στο τέλος βγήκε κατασκακισμένο. Η ιστορική επαγγελία του χιτλερισμού, ο φόνος έξι εκατομμυρίων αθώων Εβραίων, η ιστορική επαγγελία του μαρξισμού, ο φόνος δεκάδων εκατομμυρίων ανθρώπων για τις ανάγκες της ιστορικής επαγγελίας και η δεινή κατάρρευση αυτών των συστημάτων στο τέλος, όπου πίσω τους άφησαν μόνο καταστροφές, έθεσαν υπό αμφισβήτηση αυτήν τούτη την "έννοια της ιστορίας". Δηλαδή την έννοια, σύμφωνα με την οποία θα σωθεί ο άνθρωπος, ως ον είτε κοινωνικό, είτε φυσικό, είτε μεταφυσικό, διά της επενέργειας των κατάλληλων ιστορικών διαδικασιών, όπως τις ορίζει ο λόγος του Θεού, ή ο λόγος του ανθρώπου, ή το πάθος του ανθρώπου. Αρκετά!

Θα αντιπείνει κανείς, πως αυτά δεν έχουν σχέση με την ιουδαϊκή και χριστιανική αντίληψη της ιστορίας, που είναι καθαρά θρησκευτική. Και όμως. Όλα τούτα τα ιστορικά κινήματα των νεωτέρων χρόνων συνιστούν την εκκοσμίκευση της θρησκευτικής αντίληψης. Και αυτό που εδημιούργησε ιστορία και μάλιστα τρανταχτή στον εικοστό αιώνα, είναι η εκκοσμιευμένη εκδοχή και όχι η θρησκευτική. Η ενεργός θρησκευτική συνείδηση στην εποχή μας κινήθηκε αλλοτριωμένη διά μέσου των κοινωνικών και πολιτικών κινήματων. Και αυτά εσφράγισαν τη μοίρα του ανθρώπου του αιώνα μας. Επρόκειτο για τις τελευταίες μεταστοιχειώσεις του αρχέτυπου της ιστορίας.

Γι' αυτό και τα κανόνια που βροντάνε σήμερα στην Ευρώπη είναι τόσο παράκαιρα, που μας δημιουργούν ναυτία. Είναι ωσάν όλες οι πράξεις του ιστορικού δράματος να παίχτηκαν και να αναμειγνύονταν πλέον τη λύση. Τελούντες σε αναμονή, ξανακούμε τις βροντές του πολέμου και έντρομοι διαπιστώνουμε πως το δράμα αρχίζει από την αρχή. Ο πόλεμος μεταξύ των εθνών είναι η έσχατη παραφροσύνη των ανθρώπων της εποχής μας. Διότι τούτος δεν διαθέτει πλέον καμιά ιδεολογική ή ηθική κάλυψη. Είναι σκέτος πρωτογονισμός. Όμως, η ανθρωπότητα δεν έχει περιθώρια για τέτοια ξεστρώματα, καθώς σμικρύνθηκε σε οικουμενικό χωρίο και τελεί προ του χείλους της οικολογικής καταστροφής της. Ο έλλογος άνθρωπος απεδείχθη παράλογος.

(Από την "Καθημερινή", 23.10.1992)

Η ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΦΛΩΡΙΝΑΣ

ΤΟΥ κ. ΓΙΑΝΝΗ Δ. ΤΣΟΜΠΑΝΟΥ

Συμπληρώθηκαν φέτος πεντακόσια χρόνια από τη 15η Φεβρουαρίου 1492, όταν οι βασιλείς της Αραγωνίας και της Καστίλλης, Φερδινάνδος και Ισαβέλλα, με τις προτροπές του αιμοβόρου ιεροεξεταστή Τουρκουεμάδα εξανάγκασαν χιλιάδες Εβραίους να εγκαταλείψουν την Ισπανία. Πολλοί απ' αυτούς, προσκεκλημένοι του Σουλτάνου, εγκαταστάθηκαν στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, άρα και στην Ελλάδα και κυρίως στη Θεσσαλονίκη (Selanic και Salonico την ονόμασαν και Νέα Ιερουσαλήμ). Άλλοι σκόρπισαν σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας. Μερικές εκατοντάδες πλάνητες, μετά την αρχική τους εγκατάσταση στα Βιτώλια (Μοναστήρι) ήρθαν στη Φλώρινα, όπου και έζησαν μέχρι το 1943...

Εν τούτοις, σήμερα φαίνεται πως η μνήμη των Εβραίων αυτών Φλωρινιωτών έχει απωλεσθεί. Οι νεότεροι μάλιστα κάτοικοι της πόλης μας, δεν γνωρίζουν καν ότι στη Φλώρινα ζούσε, μέχρι πριν από πενήντα χρόνια, μια ανθηρή Ισραηλιτική Κοινότητα. Οι Φλωρινιώτες μοιάζουν να έχουν ξεγράψει το κεφάλαιο της ιστορίας τους που αφορά τους Ιουδαίους συμπολίτες τους.

Οι Εβραίοι της Φλώρινας ήταν "Σεφαραδίμ", παρωνύμιο που πήραν από το βιβλικό όνομα της Ισπανίας "Σεφαράδ". Μιλούσαν το ισπανόφωνο γλωσσικό ιδίωμα (ισπανικά ανάμεικτα με εβραϊκά). Ο **Εβραϊκός μαχαλάς** της Φλώρινας βρισκόταν στην παραποτάμια περιοχή της πόλης μας από το ύψος των Δικαστηρίων, πάνω - κάτω, (γειτονιά "Κοκόζια") μέχρι την πλατεία Ηρώων. Συγκεκριμένα, εκτεινόταν σ' ολόκληρη την οδό Ηπείρου και νότια αυτής, στις οδούς Χρυσοστόμου και Σμύρνης και Αβέρωφ (και στις δύο όθρες του Σακουλέβα ποταμού), αλλά και στα στενά σοκάκια της γειτονιάς. Υπήρχαν πάντως και λίγες οικογένειες που ζούσαν εκτός της γειτονιάς. Η Συναγωγή τους (Χάβρα), ένα μικρό παλιό οίκημα, στο οποίο ιερουργούσε ο Χαχάμ(ης), ήταν στην άκρη του ποταμού, πλησίον της οικίας Αναστασίου Καρανίκα, στην οδό Αβέρωφ 50 περίπου. Το νεκροταφείο τους βρισκόταν έξω από την πόλη, στους πρόποδες του βουνού, αντίκρυ από τη βόρεια πύλη του Ζωολογικού κήπου και μπροστά στο δημόσιο δρόμο προς το Πισοδέρι.

Οι Φλωρινιώτες Εβραίοι ήταν κυρίως έμποροι υφασμάτων, ενδυμάτων, παπουτσιών (και τσαρουχιών), αλλά και τεχνίτες και χασάπηδες, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν υπήρχαν και φτωχοί μεροκαματιάρηδες. (Πάντως, κανείς Εβραίος

δεν υπήρξε ποτέ αγρότης, εργάτης ή ζητιάνος).

Τα μεγάλα μαγαζιά τους βρίσκονταν στην κεντρική οδό Μεγάλου Αλεξάνδρου, καθώς και στην Στοά Σπυράκη. Γνωστά ήταν τα υφασματοπωλεία του **Σουάς** και του γιου του **Μωής** (στεγάζονταν στη γωνία της στοάς Σπυράκη και κατόπιν στο ίδιο παλιό κατάστημα που είναι σήμερα τα "Είδη Υγιεινής" Α. Σαπαλίδη, στην οδό Μ. Αλεξάνδρου), του **Βιτάλ Ναχμία** (σήμερα τυπογραφείο Παπακοσμά) και το συνεταιρικό κατάστημα γυναικείων ενδυμάτων **Γα - Ρούσος** (Γάστης και Ρούσος) απέναντι από την Εθνική Τράπεζα, όπου ήταν και το εμπορικό (υφάσματα - καπέλα) του **Ιάκωβου Κοέν**, που δούλεψε μέχρι τη δεκαετία του 1960.

Μνημονεύουμε ενδεικτικά τους τεχνίτες ντενεκετζήδες αδελφούς **Καλντερών (Τζάκος, Μωής, Γιουσέφ)**, παιδιά του **Σαμπετάι** - έχουν και μια αδελφή, τη Λούνα που παντρεύτηκε τον **Γαβριήλ Πέσσιο**. Οι Καλντερών κατασκεύαζαν σόμπες, μπουριά, σουσλούκια κ.λπ.), τον κλειδαρά **Χαήμ** που είχε το μαγαζί του στην οδό Κ. Παλαιολόγου, τον μπακάλη **Νισήμ** που είχε το μπακάλικό του στην οδό Ηπείρου, τους μανάβηδες **Αβραάμ** και **Λάζαρ** (πατέρας και γιός), τον Σάμπα, έναν γέροντα με μακριά γενειάδα που αγόραζε και πωλούσε δέρματα, τον **Μεντές** που έκανε διάφορες βοηθητικές δουλειές και τον **Μπαρού** που πωλούσε νόστιμα κεμπάπια στο σημερινό ραφείο του Λύσανδρου Σαββάκη.

Χασάπηδες ήταν ο **Γιακό Πάρδος**, που είχε γιο τον **Αλμπέρτο**, ο **Τέστα Μόρδος**, που είχε το χασάπικό του στην πάροδο Ταγματάρχου Ναούμ, παραδίπλα στο καφενείο Κοΐδη. Είχαμε επίσης τον

Σαμουήλ(ικο) και τον **Γιακό Καμχή**, του οποίου ο γιος ο Μωής, που ήταν καλός αθλητής, διετέλεσε αργότερα εκφωνητής του ραδιοφωνικού σταθμού του Τελ Αβίβ. Γνωστοί ήταν και οι αδελφοί **Λέων** και **Δάριος Ναχμίας**.

Υπήρχε, επίσης, ο **Γιάντος** ένας μεσήλικας Εβραίος, που πουλούσε στο δρόμο ψημένα αυγά, ψητές πατάτες και φυστίκια που τα ζύγιζε με μια πρωτότυπη παλάντζα (ζυγαριά). Την ίδια δουλειά έκαμε και κάποιος **Χαήμ**. Τα αυγά τα έβαζαν μέσα σε ένα πηλινό σκεύος και τα έψηναν στο φούρνο. Μνημονεύουμε ακόμα τους γιγαντόσωμους χαμάληδες (πατέρα και γιο), γνωστούς με το παρατσούκλι "**Φουντούκ**", που έμεναν πίσω από τα Δικαστήρια. Για το γιο λέγεται, ότι μπορούσε να μεταφέρει στους ώμους του ένα σακί με 50 οκάδες σιτάρι από τη Φλώρινα μέχρι το Πισοδέρι (22 χλμ.) χωρίς να κάνει καμιά στάση!! Υπήρχε ακόμα και ο **Ριρίκας**, ένας γραφικός Εβραίος με σαλεμένα τα μυαλά του, που έμενε κοντά στο σημερινό Εργατικό Κέντρο Φλώρινας. Φορούσε πάντα ένα μακρύ άσπρο "φόρεμα" και κυνηγούσε τα μικρά παιδιά που τον κοροΐδευαν. Τα παιδιά πίστευαν ότι αν ο Ριρίκας έβλεπε τα δόντια τους, τότε αυτά θα έπεφταν... Ο Χαχάμ(ης), ένας ψηλός και ωραίος 45άρης άντρας, που έμενε στη γειτονιά "ΡΙ-ζα", δίπλα στο ποτάμι, στη σημερινή οικία Γιάννη Παπαδημητρίου, εκτός των θρησκευτικών του καθηκόντων έκαμνε την περιτομή (σουνέτι) στα αγόρια και πήγαινε στα σφαγεία και σφράγιζε τα κρέατα, πλην των χοιρινών, που ως γνωστόν οι Ισραηλίτες δεν τα τρώνε.

Η Εβραϊκή Κοινότητα της Φλώρινας αριθμούσε κατά πάσα πιθανότητα 480 - 500 νοματαίους. Ήταν παραδοσιακή, "κλειστή" και εσωστρεφής κοινωνία με δικές της αντιλήψεις και τρόπο ζωής, με δική της ιεραρχία και αλληλεγγύη. Π.χ. όταν επρόκειτο να παντρευτεί κάποια φτωχιά Εβραίο-πούλα, που συνήθως εργάζονταν ως υπηρέτρια σε χριστιανικά σπίτια, καλούσε ο Χαχάμ(ης) τους πλούσιους ομοθρήσκους της να βοηθήσουν στην προίκα. Πάντως φαίνεται πως ζούσαν αρμονικά με τους υπόλοιπους Έλληνες κατοίκους της Φλώρινας και η προαιώνια διαμάχη μεταξύ των δύο θρησκειών και με πολιτισμών δεν φαίνεται να δημιουργούσε προβλήματα ομαλής κοινωνικής συμβίωσης. Άλλωστε, οι Ισραηλίτες υπηρετούσαν κανονικά στον ελληνικό στρατό. Στο Μνημείο Πεσόντων 1940 - 41, που υπάρχει στην κεντρική πλατεία Γ. Μόδη της Φλώρινας, μεταξύ των φρονευσθέντων στις πολεμικές επιχειρήσεις Φλωρινιωτών μνημονεύονται και οι 4 (τέσσερις) Εβραίοι: **Μενάχμ Ααρών, Τέστος Πουσιών, Μενασάφ Ιωσήφ και Ιουτσάχ Ραχαμή**. Εβραίοι μετείχαν επίσης και στους κοινωνικο - πολιτικούς αγώνες της εποχής στην πόλη μας.

Τα στοιχεία όλων των Εβραίων κατοίκων της Φλώρινας, καθώς και οι μεταβολές που αφορούν στα κατ' ιδίαν πρόσωπα είναι καταγεγραμμένα στο Ληξιαρχείο του Δήμου, π.χ. οι γεννηθέντες το έτος 1918 Εβραίοι είναι οι εξής: **Τζουζάρη Γιακαέλ** του **Σαμουέλ**, **Λεβή Τοτορός** του **Δαυίδ**, **Πέσο Μπενιαμίν** του **Μεσιουλά**, **Καμχή Μωυσής** του **Ιακώβ**, **Φράγκο Βίκτωρ** ή **Χαήμ** του **Γιουδά**, **Καλδερών Ισαάκ** του **Σαλώμ**, **Μεναχέμ Σαλώμ** του **Λέων**, **Σαρφαντή Αβραάμ** του **Ιακώβ**, **Ασαέλ Ιακώβ** του **Αβραάμ**.

Η Κοινότητα των Ισραηλιτών της Φλώρινας έζησε στην πόλη μας μέχρι το 1943. Οι Γερμανοί κατακτητές συμπεριφέρθηκαν σ' αυτούς με τον ίδιο τρόπο που συμπε-

ριφέρθηκαν και στους υπόλοιπους ομοθρήσκους τους της Ευρώπης. Τους εξολόθρευσαν μαζικά στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και στα κρεματόρια της Πολωνίας και της Γερμανίας.

Τους Φλωρινιώτες, αφού τους φόρεσαν το κίτρινο α-στέρι του Δαυίδ στο πέτο, τους συγκέντρωσαν ανήμερα της Ζωοδόχου Πηγής στις αυλές των σχολείων (κυρίως στην αυλή του 1ου και 2ου Δημοτικών Σχολείων). Κατόπιν με τρένα τους μετέφεραν στο θάνατο. Όσοι κατάλαβαν έγκαιρα τον κίνδυνο και φύγαν στο βουνό, γλιτώσαν. Οι άλλοι, νέες κοπέλες, παλικάρια, ώριμοι άνδρες, γέροντες και γυναϊκόπαιδα, πλούσιοι έμποροι και χαμάληδες της αγοράς, όδευαν προς το θάνατο μέσα σ' ένα κλίμα παθητικής θλίψης και μοναξιάς. Έφευγαν όπως ήλθαν τον 15ο αιώνα, ξένοι και πλάνητες με την αιώνια προσδοκία της επιστροφής στη "Γη της Επαγγελίας". "Φλωρινιώτισσα Χριστιανή, που υπήρξε αυτότης μάρτυρας της τραγωδίας, θυμάται έναν Εβραίο που έλεγε: "Αντίο, φεύγω, γυναίκα, τα παιδιά τα πήραν με το ζόρι..."

Την κακή τύχη τους δεν απέφυγε και κάποιος Εβραίος, ο οποίος συνεργάστηκε με τους Γερμανούς πείθοντας τους υπόλοιπους να αποκαλύψουν στους Ναζί το μέρος όπου έκρυβαν τις λίρες τους, για να γλιτώσουν τη ζωή τους. Αφού εξετέλεσε την υπηρεσία του, οι Γερμανοί τον ανέβασαν και αυτόν στο τρένο...

Όλη η κινητή περιουσία των Εβραίων "κατασχέθηκε" από τους Γερμανούς. Τα σπίτια και τα μαγαζιά τους λεηλατήθηκαν. Κάποιοι Φλωρινιώτες έγιναν "μεσεγγυούχοι" της κινητής περιουσίας τους... Οι ελάχιστοι που γλιτώσαν ή επέζησαν από το Ολοκαύτωμα, μετανάστευσαν σε διάφορα μέρη του κόσμου. Σήμερα ζουν στη Θεσσαλονίκη (Ρούσος), στο Ισραήλ (Βιτάλ Ναχμίας και Δάριος Ναχμίας), στην Αμερική (Τέστα Μόρδος - ο αδελφός του Μωής πέθανε αιχμάλωτος των Ιταλών στο Ελπασάν το 1941), στη Βραζιλία (αδελφοί Καλντερών, ο γαμπρός τους Γαβριήλ Πέσσιος, ο οποίος επισκέφτηκε πρόσφατα τη Φλώρινα, πέθανε ξαφνικά στην Αθήνα ενώ ετοιμαζόταν να αναχωρήσει για την Κρήτη). Ο μόνος που παρέμεινε στη Φλώρινα, ήταν ο Ιάκωβος Κοέν, που στο τέλος μετακόμισε και αυτός στο Βόλο, όπου και πέθανε.

Μετά τον πόλεμο η ακίνητη περιουσία των Εβραίων τέθηκε υπό τη διαχείριση της Ισραηλιτικής Κοινότητας Ελλάδος και πουλήθηκε με δημοπρασία, πλην ίσως ελαχίστων αστικών ακινήτων.

Στη σημερινή Φλώρινα τίποτα δεν έχει μείνει που να θυμίζει το πέρασμά τους από την πόλη μας. Ούτε καν η μνήμη τους στην ονομασία κάποιας οδού, έστω. (Μόνο κάποιοι ηλικιωμένοι συμπολίτες μας τους θυμούνται αμυδρά πλέον, μαζί με κάποιες ιδιαίτερες συνήθειές τους, όπως το ψωμί χωρίς αλάτι που έψηναν το Πάσχα, καθώς και ένα περίεργο γλυκό, το αλμιντράδε, που οι Εβραίοι έφτιαχναν από κουκούτσια καϊσιού...).

(Ο κ. **Γιάννης Δ. Τσομπάνος** είναι δικηγόρος στη Φλώρινα. Το κείμενο αυτό, κατά το μεγαλύτερο μέρος του, δημοσιεύθηκε στο φλωρινιώτικο περιοδικό "**Εταιρία**", τεύχος 10ο, Μάιος 1992. Αναδημοσιεύεται σήμερα βελτιωμένο, με πληρέστερη και ακριβέστερη κατά το δυνατόν παράθεση στοιχείων. Τα περισσότερα από τα στοιχεία αυτά τα έχει πληροφορηθεί ο συγγραφέας από ηλικιωμένους Φλωρινιώτες)

Συμπληρώθηκαν
φέτος πεντακόσια χρόνια
(1492 - 1992)
από την εκδίωξη
των Εβραίων
από την Ισπανία
και την εγκατάστασή τους
στη Θεσσαλονίκη,
αλλά και στον ευρύτερο
χώρο της
Νοτιοανατολικής Ευρώπης,
που τότε αποτελούσε τμήμα
της Οθωμανικής
αυτοκρατορίας.
Το Ίδρυμα
Μελετών Χερσονήσου
του Αίμου
και το Αριστοτέλειο
Πανεπιστήμιο
Θεσσαλονίκης
συνδιοργάνωσαν
διεθνές συνέδριο
(30 Οκτωβρίου -
3 Νοεμβρίου 1992)
με θέμα

"Οι εβραϊκές κοινότητες
της Ν.Α. Ευρώπης
από τον 15ο αιώνα
ως το τέλος του
Β' Παγκοσμίου Πολέμου".

Το συνέδριο αυτό ήταν
η επίσημη συμμετοχή
της ελληνικής πλευράς
στην επέτειο 1492 - 1992.
Το γεγονός δε ότι το
συνέδριο
έγινε στη Θεσσαλονίκη,
που ως τις αρχές του αιώνα
ήταν η "Ιερουσαλήμ
των Βαλκανίων",
έχει ιδιαίτερα
συμβολική σημασία.
Το 96% των Εβραίων
της Θεσσαλονίκης
εξοντώθηκαν
στα ναζιστικά στρατόπεδα.

ΙΣΠΑΝΙΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΑΟΥΣΒΙΤΣ

Της ΤΕΤΑΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Το 1492 δεν είναι μόνον η χρονολογία που μας παραπέμπει στο περίφημο ταξίδι του Χριστόφορου Κολόμβου και στην ανακάλυψη της Αμερικής. Το 1492 είναι επίσης χρονολογία σημαντική για την ιστορία της Ευρώπης και ιδίως για την ιστορία της εβραϊκής διασποράς. 31 Μαρτίου 1492, το Διάταγμα της Αλάμπρας. Οι καθολικοί βασιλείς της Ισπανίας, η Ισαβέλλα της Καστίλλης και ο Φερδινάνδος της Αραγόνας, αποφασίζουν να εκδιώξουν τους Εβραίους από τη χώρα τους. Το διάταγμά τους ορίζει σαφώς: είτε οι Εβραίοι θα βαπτισθούν και θα γίνουν χριστιανοί, οπότε θα παραμείνουν στην Ισπανία, είτε θα την εγκαταλείψουν αμέσως. Βάπτιση ή διωγμός. Το εκβιαστικό δίλημμα. Είναι πάντως χαρακτηριστικό ότι τη στιγμή που ο χριστιανισμός θριαμβεύει στην Ισπανία, τότε ακριβώς εκδηλώνεται ο αντισημιτισμός.

Πολλοί Εβραίοι, προκειμένου να μην αφήσουν τις περιουσίες και τον τόπο τους (ας μη μας διαφεύγει ότι βρίσκονται στην Ισπανία από πολλούς αιώνες), θα βαπτισθούν, αλλά θα διατηρήσουν την πίστη τους και στα σπίτια τους με πλήρη μυστικότητα θα συνεχίσουν να τηρούν τα έθιμα και τις εορτές της θρησκείας τους. Είναι αυτοί που θα ονομαστούν Marranos και θα ζήσουν το δράμα της διπλής ταυτότητας - εξωτερικά χριστιανοί, αλλά στην ψυχή τους Εβραίοι.

Οι άλλοι; Φεύγουν παίρνοντας μαζί τους τα κλειδιά των σπιτιών τους... Όμως δεν θα γυρίσουν πίσω ποτέ. Πόσοι είναι; Περίπου 60.000. Πού πηγαίνουν; Ένας μικρός αριθμός μέσω Πορτογαλίας θα καταλήξει στην Ολλανδία, στο ανεκτικό Άμστερνταμ. Αρκετοί θα διασπαρθούν στα παράλια της Μεσογείου - στο Μαρόκο, την Τυνησία, την Αίγυπτο, την Ιταλία, την Προβηγκία. Οι περισσότεροι όμως θα εγκατασταθούν

σε αρκετές πόλεις της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και η συντριπτική τους πλειοψηφία στη Θεσσαλονίκη.

Φέρνουν τη Δύση στην Ανατολή

Η Θεσσαλονίκη τότε, στα τέλη του 15ου αιώνα, είναι μια πόλη ερειπωμένη και εγκαταλελειμμένη από μεγάλο τμήμα των κατοίκων της. Μια πόλη που δεν έχει ανακάμψει μετά τις τρομερές καταστροφές που προκάλεσε η εφήμερη κατοχή από τους Βενετούς (1423 - 1430) και η πολιορκία της από τους Οθωμανούς, στην κυριαρχία των οποίων περνά το 1430.

Σε αυτή τη Θεσσαλονίκη, λοιπόν, καταφθάνουν το 1492 οι πρώτοι Εβραίοι της Ισπανίας, οι Σεφαρδίτες, όπως ονομάζονται (Σεφαράντ στα εβραϊκά σημαίνει Ισπανία). Τα αμέσως επόμενα χρόνια θα ακολουθήσουν νέες μαζικές αφίξεις Σεφαρδιτών από τη Μαγιόρκα,

την Αραγόνα, τη Βαλέντσια, αλλά και από την Πορτογαλία, τη Βενετία, τη Νάπολη.

Έτσι, μέσα σε λίγες δεκαετίες, όλα τα δημογραφικά, εθνικά, θρησκευτικά δεδομένα της Θεσσαλονίκης αλλάζουν ριζικά. Οι Σεφαρδίτες φέρνουν στη Θεσσαλονίκη την κουλτούρα τους, τις συνήθειές τους, τη γλώσσα τους - τα ισπανοεβραϊκά - τις γνώσεις τους. Ουσιαστικά, φέρνουν τη Δύση στην Ανατολή. Είναι εξάλλου σημαντικό να σημειώσουμε, ότι από τον 16ο αιώνα έως και το 1912, οι Εβραίοι στη Θεσσαλονίκη δεν αποτελούν απλώς μια πολύ σημαντική μειονότητα, αλλά την πλειοψηφία του πολυεθνικού πληθυσμού της πόλης.

Η συμβολή τους στην ανάπτυξη και αναγέννηση της Θεσσαλονίκης - οικονομική, κοινωνική, πνευματική - είναι κεφαλαιώδης. Οι επαγγελματίες τους δραστηριότητες καλύπτουν ένα ευρύτατο φάσμα. Θα διακριθούν όμως ιδιαίτερα ως γιατροί, τυπογράφοι, τεχνίτες, βιοτέχνες, υφασματέμποροι και καπνέμποροι, επιχειρηματίες, τραπεζίτες.

Το απόγειο της ευημερίας και της ακμής έρχεται τον 19ο αιώνα. Η Θεσσαλονίκη είναι το μεγάλο λιμάνι των Βαλκανίων και αναμφίβολα η πιο κοσμοπολίτικη και η πιο δυτική πόλη της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης (μαζί με εκείνους της Κωνσταντινούπολης) ελέγχουν σε μεγάλο βαθμό το διεθνές εμπόριο της Μεσογείου και της Ανατολικής, της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης. Στην αρχή του 20ού αιώνα, σε σύνολο πληθυσμού 170.000 κατοίκων, οι 90.000 είναι μέλη της εβραϊκής κοινότητας. Όμως σύντομα όλα θα αλλάξουν. Η Θεσσαλονίκη θα βρεθεί στο επίκεντρο ιστορικών εξελίξεων. Τίποτα πια δε θα είναι όπως πριν.

Το φρικτό τέλος

Οι Βαλκανικοί πόλεμοι, η ενσωμάτωση της πόλης στο ελληνικό κράτος το 1912, η

πυρκαγιά του 1917, η οποία καταστρέφει το μεγαλύτερο μέρος της εβραϊκής συνοικίας, η μαζική άφιξη Ελλήνων προσφύγων από τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη, αλλάζουν εντελώς τη φυσιογνωμία της Θεσσαλονίκης. Όλα αυτά ωθούν ένα ορισμένο τμήμα της εβραϊκής κοινότητας να μεταναστεύσει, ιδίως στην Παλαιστίνη. Όμως ο κύριος κορμός της κοινότητας θα μείνει εκεί και θα προσαρμοστεί στη νέα πραγματικότητα: η Θεσσαλονίκη είναι πλέον πόλη ενός εθνικού κράτους και όχι μιας πολυεθνικής αυτοκρατορίας.

Ωστόσο, το φρικτό τέλος πλησιάζει. Τους 56.000 Εβραίους που θα παραμείνουν στην "πολυαγαπημένη πόλη" τους, θα τους σπιάξουν οι Γερμανοί ναζί, στο διάστημα Μαρτίου - Ιουλίου 1943, στα τρένα που έχουν προορισμό το Μπερκενάου, το Μπέργκεν - Μπέλσεν, το Άουσβιτς... Από τα στρατόπεδα εξόντωσης δε θα γυρίσουν πίσω παρά ελάχιστοι, ελαχιστότατοι.

Γιατί

"Ολοκαύτωμα";

Στο συνέδριο που έγινε στη Θεσσαλονίκη για τις "Εβραϊκές Κοινότητες της Ν.Α. Ευρώπης από τον 15ο αιώνα ως το τέλος του Β' Παγκόσμιου πολέμου", στην προετοιμασία του οποίου συνέβαλε σημαντικά ο καθηγητής Ι.Κ. Χασιώτης, συμμετείχαν πολλοί Έλληνες και ξένοι πανεπιστημιακοί, ιστορικοί, ερευνητές από την Ευρώπη, τις ΗΠΑ και το Ισραήλ. Συνολικά έγιναν περί τις πενήντα ανακοινώσεις. Μια αναφορά σε ορισμένα από τα θέματα στα οποία αναφέρονταν: "Οικογένεια Σαπόρτα: Από την Αραγόνα στην Ελλάδα και οι σχέσεις της με Σεφαρδίμ Εβραίους" (Γιώργος Σαρηγιάννης), "Η εβραϊκή νηματοουργία της Θεσσαλονίκης, 16ος - 17ος αιώνας: Μια κριτική νέα ανάγνωση του Γιοζέφ Νεχαμά" (Gilles Veinstein), "Ο εβραϊκός αστισμός της Θεσσαλονίκης (1906 - 1911): πε-

Τα ρούχα του εγκλειστού του Άουσβιτς. Φωτογραφία από το μουσείο του Άουσβιτς.

Το "εχάλ" και η μαρμάρινη "Τεβά" στη Συναγωγή "Ιτάλια" της Θεσσαλονίκης.

ριουσίες και πτωχεύσεις" (Ευάγγελος Χεκίμογλου), "Η αντίδραση της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης στην ενσωμάτωση της πόλης στο ελληνικό κράτος" (Κώστας Σκορδύλης), "Το σιωνιστικό κίνημα στη Θεσσαλονίκη ως το Α' Πανελλήνιο Σιωνιστικό Συνέδριο (Ρένα Μόλχο)", "Γερμανοί, Εβραίοι και Χριστιανοί στην Ελλάδα στη δεκαετία του 1930" (Steven Bowman), "Απόδημη Σεφαράδ και Φέντερικο Γκαρθία Λόρκα" (Βίκτωρ Ιβάνοβιτς), "Το Ολοκαύτωμα: Ζητήματα λογοτεχνικής αναπαράστασης" (Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου).

Θα παραθέσουμε, τελειώνοντας, ένα απόσπασμα από την τολμηρή ανακοίνωση της κυρίας Αμπατζοπούλου, στην οποία εκφράζει την άποψη ότι η επιλογή της λέξης "Ολοκαύτωμα" για τη γενοκτονία των Εβραίων από τους Γερμανούς ναζί είναι τουλάχιστον ανεπιτυχής. Και τονίζει τα ακόλουθα:

"Αναμφισβήτητα, η ιδιαιτερότητα της ναζιστικής γενοκτονίας επέβαλε τη χρήση ενός ειδικού όρου και, ενώ τα γεγονότα είναι καινούρια, οι λέξεις που διαθέτουμε είναι παλιές. Αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ, είναι τόσο οι λόγοι όσο και οι συνέπειες αυτής της επιλογής. Τί ωθησε τους

λογίους να εγγράψουν μια μαζική δολοφονία, που ο μηχανισμός της σαφώς σχετίζεται με αυτόν του πογκρόμ ή του νόμου του Λυντς, μέσα στο συμβολικό πλαίσιο μιας βιβλικής λέξης που σημαίνει θυσία; Πρόκειται άραγε για μια μεταφορά που μεταμφιέζει κατ' ευφημισμὸν το έγκλημα σε θυσία; Θεωρούμε ότι η επιλογή του όρου ανταποκρίνεται σε μεγάλο βαθμό στην πρόθεση των "αρχιτεκτόνων" της συγκεκριμένης γενοκτονίας να θέσουν σε κίνηση έναν ορθολογικό μηχανισμό εξόντωσης μέσα σε ένα πλαίσιο μυθολογικών καταλοίπων".

Γιατί λοιπόν 'Ολοκαύτωμα; Ας το σκεφτούμε λίγο, έστω με την ευκαιρία της επετείου των 500 χρόνων από την εγκατάσταση των Εβραίων της Ισπανίας στη Θεσσαλονίκη στη Θεσσαλονίκη που ουσιαστικά, από το 1943, είναι μια Θεσσαλονίκη χωρίς Εβραίους...

(Αναδημοσίευση από το **"Αντί"**, 13.10.1992. Οι εισηγήσεις του συνεδρίου θα δημοσιευθούν σε ιδιαίτερο τόμο με μέριμνα της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης. Τα "Χρονικά" θα επανέλθουν με άλλα δημοσιεύματα από τις εισηγήσεις του συνεδρίου).

Φούγκα θανάτου (Todes fuge)

ΠΑΟΥΛ ΤΣΕΛΑΝ (PAUL CELAN)

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΧΡΙΣΤΙΝΙΔΗΣ

Μαύρο γάλα της αυγής πίνουμε το βράδυ
το πίνουμε μεσημέρι και πρωί, το πίνουμε τη νύχτα
πίνουμε και πίνουμε
σκάβουμε έναν τάφο στους αιθέρες, εκεί κανένας δεν στενάζει.
Ένας άντρας κατοικεί στο σπίτι που παίζει με τα φίδια που γράφει
που όταν σκοτεινιάζει γράφει στη Γερμανία τα χρυσά μαλλιά σου Μαργαρίτα
το γράφει και βγαίνει απ' το σπίτι και σπιθίζουν τ' άστρα, σφυρίζει τ' αρσενικά σκυλιά του
σφυρίζει έξω τους Εβραίους του να σκάψουν ένα τάφο στη γη
μας προστάζει παίζτε τώρα μουσική για το χορό.

Μαύρο γάλα της αυγής σε πίνουμε τη νύχτα
σε πίνουμε πρωί και μεσημέρι, σε πίνουμε το βράδυ
πίνουμε και πίνουμε.
Ένας άντρας κατοικεί στο σπίτι που παίζει με τα φίδια που γράφει
που όταν σκοτεινιάζει γράφει στη Γερμανία τα χρυσά μαλλιά σου Μαργαρίτα
Τα σταχτερά μαλλιά σου Σουλαμίτις σκάβουμε έναν τάφο στους αιθέρες εκεί κανένας δεν στε-
νάζει.

Φωνάζει λαβώστε πιο βαθιά το γήινο κόσμο εσείς εδώ οι άλλοι να τραγουδάτε και να παίζετε
αδράχνει το σίδερο απ' τη ζώνη το κραδαίνει τα μάτια του είναι μπλάβο
μπήξτε τις τσάπες πιο βαθιά, εσείς εδώ οι άλλοι τη μουσική για το χορό να συνεχίστε.

Μαύρο γάλα της αυγής σε πίνουμε τη νύχτα
σε πίνουμε μεσημέρι και πρωί, σε πίνουμε το βράδυ
πίνουμε και πίνουμε.
Ένας άντρας κατοικεί στο σπίτι τα χρυσά μαλλιά σου Μαργαρίτα
τα σταχτερά μαλλιά σου Σουλαμίτις παίζει με τα φίδια.

Φωνάζει παίζτε πιο γλυκά το θάνατο, ο θάνατος είναι μαέστρος από τη Γερμανία
φωνάζει τραβάτε στα βιολιά τις δοξαριές πιο σκοτεινές, έτσι σαν καπνός θα σηκωθείτε στον αέρα
έτσι έναν τάφο θα 'χετε στα σύννεφα εκεί κανένας δεν στενάζει.

Μαύρο γάλα της αυγής σε πίνουμε τη νύχτα
σε πίνουμε το μεσημέρι ο θάνατος είναι μαέστρος από τη Γερμανία
σε πίνουμε βράδυ και πρωί πίνουμε και πίνουμε
ο θάνατος είναι μαέστρος από τη Γερμανία το μάτι του είναι μπλάβο
σε πετυχαίνει με μολυβένια σφαίρα σε πετυχαίνει ακριβώς
ένας άντρας κατοικεί στο σπίτι τα χρυσά μαλλιά σου Μαργαρίτα
αμολάει τ' αρσενικά σκυλιά του καταπάνω μας έναν τάφο μας δωρίζει στον αέρα
παίζει με τα φίδια κι ονειρεύεται ο θάνατος είναι μαέστρος από τη Γερμανία
τα χρυσά μαλλιά σου Μαργαρίτα
τα σταχτερά μαλλιά σου Σουλαμίτις.

Σημείωση του μεταφραστή

Την προσπάθεια να μεταφράσω τη "Φούγκα θανάτου" του Paul Celan (Πάουλ Τσελάν) προκάλεσε η παρέλευση πενήντα χρόνων από τότε που ο γερμανικός ναζισμός άρχισε να εκτελεί τη γενοκτονία των Εβραίων. "Ο θάνατος είναι μαέστρος από τη Γερμανία". Χρειάστηκε όμως για την εκτέλεση του αποτρόπαιου έργου και συνεργάτες σε διάφορες άλλες χώρες...

Ο Εβραίος γερμανόγλωσσος ποιητής Πάουλ Τσελάν (Π. Άντσελ) γεννήθηκε στις 23 Νοεμβρίου 1920 και έζησε τα νεανι-

κά του χρόνια στο Τσίρνοβιτς της Βόρειας Βουκοβίνας. Από τον Ιούλιο του 1942 μέχρι τον Φεβρουάριο του 1944 κρατήθηκε σε ρουμανικό στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας. Οι γονείς του και άλλοι συγγενείς και φίλοι του δολοφονήθηκαν από Γερμανούς ναζήδες και Ρουμάνους συνεργάτες τους. Το 1948 εγκαταστάθηκε οριστικά στο Παρίσι. Αυτοκτόνησε στις 29 Απριλίου 1970. Θεωρείται ως ο μεγαλύτερος γερμανόγλωσσος ποιητής της μεταπολεμικής εποχής.

Α.Χ.

Χάρτης της Ελλάδας. Χαρτογραφία: N. Sanson, 1658

Οι Εβραίοι στην Ελλάδα τον 17^ο αιώνα

Από τις περιηγήσεις του ΕΒΛΙΑ ΤΣΕΛΕΜΠΙ

Ο Τούρκος περιηγητής - γεωγράφος του 17ου αιώνα Εβλιά Τσελεμπί, στο διάστημα μεταξύ 1630 - 1672, περιηγήθηκε σε Συρία, Παλαιστίνη, Τρανσυλβανία, Μικρά Ασία, Αυστρία, Ολλανδία, Δανία, Βοημία, Πρωσία, Πολωνία, Καύκασο, Κασπία Θάλασσα, Αίγυπτο, Σουδάν, Αιθιοπία κ.ά. και φυσικά στον ελληνικό χώρο (Μακεδονία, Θεσσαλία, Ήπειρο, Στερεά, Κρήτη, Χίο, Σάμο, Κω, Ρόδο κ.α.). Το "Οδοιπορικό" του αποτελείται από δέκα βιβλία.

Τι ακριβώς ήταν ο Εβλιά Τσελεμπί; Όπως σημειώνει ο Ν. Χειλαδάκης:

"Ένας παραμυθάς. Ένας ράθυμος ανατολίτης παραμυθάς, να τι ήτανε ο Εβλιά Τσελεμπί. Καταγότανε από μια οικογένεια που, στη δυτική φρασεολογία θα τη λέγα-

με "οικογένεια ευπατρίδων", γιατί η οικογένειά του είχε όλα τα χαρακτηριστικά μιας οικογένειας που ξεχωρίζει μέσα στις οικονομικοκοινωνικές συνθήκες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο πατέρας του ήταν πολεμιστής και έμπορος. Ως πολεμιστής ο γερό - Ντερβίς Μεχμέτ, άρχισε την καριέρα του στα χρόνια του σουλτάνου Σουλεϊμάν και πήρε μέρος σ' όλες τις εκστρατείες μέχρι το θάνατο του Σουλτάνου στο Σζικετμπάρ της Ουγγαρίας, στα 1566. Έκτοτε αποτραβήχτηκε από το στρατό για ν' ασχοληθεί με την οικογένειά του και την πατρική περιουσία του. Γιατί η οικογένεια του Εβλιά Τσελεμπί, από την εποχή ακόμα του Μωάμεθ του πορθητή, είχε αποκτήσει περιουσία χάρη στον προπάπο του, ο οποίος είχε πολεμήσει γενναία κι είχε αποκτήσει λάφυρα κυριολεκτικά με το σπαθί του.

Ουδέποτε έπαψε ο Ντερβίς Μεχμέτ ν' ασχολείται και

με τα πολεμικά πράγματα. Ακόμα και στα βαθιά του γεράματα κι ενώ ήταν πρόεδρος των χρυσικών (κουγιουμ - τζιμπασής), πήρε μέρος στην εκστρατεία του Σουλτάνου Μουράτ Δ' στο Εριβάν, το 1634 και ενώ κόντευε τα ενενήντα του.

Η μάνα του πάλι ήταν μια Αβασγή σκλάβα που ο σουλτάνος Αχμέτ Α' τη χάρισε στον πατέρα του, ενώ ο ίδιος κράτησε στην υπηρεσία του τον αδελφό της Αχμέτ. Αυτός ο τελευταίος έμελλε να προκόψει πολύ στη ζωή του. Αφού εθίγουμε στα παιδόπουλα του Σουλτάνου, το περίφημο Σώμα των Ιτς - ογλάν, αργότερα έγινε σιλιχτάρης, δηλαδή, πρωτοσπαθάρης - κάτι σαν υπασπιστής - και παντρεύτηκε την κόρη του Σουλτάν - Εσραχάν - Κιά. Από κει και πέρα ο άλλοτε νεαρός Αβασγός σκλάβος πρόκοι με μέσα στο Ντιβάνι, προβιβάστηκε σε Πασά κι έφτασε να γίνει Μεγάλος Βεζίρης κάποια στιγμή.

Χάρη στην προστασία του ισχυρού θείου του, ο νεαρός Εβλιά διορίστηκε ναατχάνης στο παλάτι και στη συνέχεια μουεζίνης στο τζαμί του Μεχμέτ Αγά και πάλι της του σείχουλισλάμ (Αρχιεπισκόπου) Γιεχά Εφέντη. Ο μετέπειτα περιηγητής μας ήταν ένας χαφιζ, ένας αποσπασμένος του Κορανίου, με καλή φωνή που - καταπώς μας πληροφορεί ο ίδιος πολλές φορές - τον καλούσε ο ίδιος ο Σουλτάνος και "διασκεδάζε", ακούγοντας την καλολύφωνη απαγγελία του.

Η μάνια του για τα ταξίδια οφείλονταν σε θεία θέληση. Τη νύχτα της 10ης Μουχαρέμ του 1631, που έγινε 21 χρόνων, είδε στον ύπνο του πως είχε πάει να προσκυνήσει στο τζαμί του Αχί Τσελεμπί, στη Γεμίς Ισκελεσί (αποβάθρα της αγοράς). Εκεί, πάντα στ' όνειρό του, συνάντησε τον ίδιο τον προφήτη Μωάμεθ. Ο Προφήτης τον ρώτησε: "Τι θέλεις να σου δώσω;". Τόσο τα έχασε ο νεαρός χαφιζ που έκανε λάθος κι αντί να ζητήσει "ΣΙΦΑΑΤ" (μεσητεία στο Θεό), ζήτησε "ΣΕΓΙΑΧΑΤ" (ταξίδι). Ο Προφήτης χαμογέλασε και του υποσχέθηκε και τα δύο.

Η αλήθεια όμως είναι πως, χάρη στην υποστήριξη του θείου του, διορίστηκε σε διάφορα υπουργήματα, είτε κοντά στο θείο του, είτε κοντά σε άλλους ισχυρούς άνδρες και έτσι του δόθηκε η ευκαιρία να γυρίσει τον κόσμο.

Από τα γραφόμενά του συμπεραίνουμε πως ήταν γενναίος άντρας, αγαπούσε τον πόλεμο, τα γλέντια και παρόλο που ήταν θρησκομανής - κάτι φυσικό για μουσουλμάνο - του άρεσε ο έρωτας (κι από ό,τι φαίνεται τιμούσε εξίσου τη θηλυκή και την αρσενική Αφροδίτη, μια και βλέπουμε σε πολλά σημεία του οδοιπορικού του να γοητεύεται από τους όμορφους έρηνθους που συναντάει στις διάφορες πόλεις που περνάει και να δηλώνει απερίφραστα αυτή του την προτίμηση).

"Οι κυριότερες κατηγορίες που προσάπτουν στον μεγάλο αυτό περιηγητή", σημειώνει ο κ. Ν. Χειλαδάκης, "είναι η έλλειψη γνώσεων της αρχαίας ελληνικής ιστορίας... το ότι ανακατεύει και κάποια υπερβολή στην παράθεση των γεγονότων... Πολλούς τους ενοχλεί και το μίσος του κατά του Χριστιανισμού. Ο Εβλιά Τσελεμπί είναι όμως φορέας μιας παιδείας τελείως διαφορετικής απ' αυτή που συνηθίζεται στη Δύση... Η ύπαρξη του Τσελεμπί είναι μια

μαρτυρία του τι άλλο υπήρχε... Από τον Τούρκο οδοιπόρο μαθαίνουμε ποιες ήταν οι ζωντανές παραδόσεις και ποιοι οι θρύλοι και οι μύθοι που επικρατούσαν σε κάθε τόπο, την εποχή που πραγματοποιούσε την περιήγησή του...".

Από το **"Ταξίδι στην Ελλάδα"** του Εβλιά Τσελεμπί, μια λαμπρή έκδοση, που κυκλοφόρησε το 1991, από τις εκδόσεις "Εκάτη", μεταφέρουμε παρακάτω αποσπάσματα που αφορούν την εβραϊκή παρουσία στην Ελλάδα ("το αγιαλέτι της Ρούμελης", όπως την αποκαλεί ο Τσελεμπί). Όπως θα διαπιστώσει ο αναγνώστης, ο Τσελεμπί τρέφει για τους Εβραίους το ίδιο μίσος που έχει για τους Χριστιανούς. Γι' αυτόν ο Προφήτης είναι ένας: ο Μωάμεθ. Ανεξάρτητα όμως από την εμπάθεια, οι περιηγήσεις του Τσελεμπί περιέχουν στοιχεία για τον 17ο αιώνα.

Κουμουλτζίνα (Κομοτηνή)

Ονομασία του φρουρίου: θρύλοι και παραδόσεις

Η πόλη λέγεται: Κουμουλτζίνα ή: Κουμουρτζίνα, από παραφθορά του σωστού: Κουμουλτζίν. Να, πώς πήρε την ονομασία αυτή και ποια είναι με δυο λόγια η ιστορία της:

Ο βασιλιάς της Καβάλας Φίλικος είχε διορίσει κάποτε έναν Εβραίο ως οικονομικό τοποτηρητή της πόλης. Ο Εβραίος αυτός είχε κινεζικό όνομα - λεγότανε: Κουμλού - Τσιν - διότι οι πρόγονοι του κρατούσαν απ' τη μακρινή αυτή χώρα. Συγκεκριμένα, ο προπάππος του είχε φτάσει ως πρεσβευτής στον Ισκεντέρ - "το βασιλιά με τα δύο κέρατα" - και τόσο του άρεσε η χώρα των Γιουνάν, που εγκαταστάθηκε για πάντα στην περιοχή. Από τον Κουμλού - Τσιν, λοιπόν, πήρε τ' όνομά της η πόλη.

Οι απόγονοι του Κουμλού - Τσιν ήρθαν στην εξής συμφωνία με τον Γκαζί Εβρενός: Να του παραδώσουν και καλά την πόλη, αλλά να εξακολουθήσουν να ζουν μέσα σ' αυτήν. Με την άλωση του φρουρίου προέκυψε μια διαφορά ανάμεσα στους Εβραίους και στη φάρα των Κοπιτών, δηλαδή τους τσιγγάνους. Οι τελευταίοι υποστήριζαν πως είχαν δικαιώματα πάνω στο φρούριο απ' την εποχή του Ισκεντέρ. Κι ότι οι Εβραίοι τους εκτοπίσανε βίαια και δόλια, λόγω της οικονομικής υπεροχής τους. Τελικά, με τη μεσολάβηση του στρατηγού, βρήκαν τη λύση: Οι μεν Εβραίοι θα κατοικούσαν μες στο φρούριο, αλλά ο ντισντάρης του φρουρίου θα 'ταν τσιγγάνος. Αυτό και ισχύει μέχρι σήμερα. Όμως, Εβραίοι και τσιγγάνοι εξακολουθούν να είναι άσπονδοι εχθροί.

Εξηγήσαμε παραπάνω γιατί η πόλη ονομάζεται: Κουμουλτζίνα. Όμως, υπάρχει και μια άλλη εκδοχή για την ονομασία της, που θεωρώ σκόπιμο να την αναφέρω.

Στη γλώσσα των απίστων Ρωμιών, η πόλη ονομάζεται: Ρουμτζίνα. Και να, γιατί: Ο Βασιλιάς Φίλικος είχε μια πανέμορφη κόρη, που τη λέγανε Ρουμτζίνα. Το κορίτσι κολ-

λησε λήπρα κι ο πατέρας της την έστειλε στην περιοχή, ελπίζοντας πως το εύκρατο κλίμα θα κάνει το θαύμα του. Και πραγματικά έτσι κι έγινε. Το κορίτσι θεραπεύτηκε κι από ευγνωμοσύνη έχτισε την πόλη και της έδωσε τ' όνομά της. Αργότερα, ο Εβραίος Κουμλού - Τσίν την περιτείχισε, φοβούμενος τις επιδρομές των τσιγγάνων. Τελικά - δόξα στον Αλλάχ! - η πόλη πέρασε στα χέρια των πιστών.

Η διοίκηση της πόλης

Η Κουμουλτζίνα είναι σαντζάκ στο εγιαλέτι της Ρούμελης, με βαθμό εκατόν πενήντα άσπρα. Στην υποδιοίκησή της περιλαμβάνονται γύρω στα διακόσια πλούσια χωριά. Στην πόλη εδρεύει: Σειχουλισλάμης, Σερίφης, Στρατιωτικός Διοικητής, Σερντάρης των γενιτσάρων, Μουχτασίπ-αγασί, Κεχαγιάς και Χαράτς-αγασί. Αλλά έχει Μπές τσιγγάνο.

Οι Κόπτες της Κουμουλτζίνας

Ολοι οι τσιγγάνοι της Ρούμελης που κατάγονται απ' τους Κόπτες - το λαό του Φαραώ - θεωρούν πατρίδα τους την Κουμουλτζίνα. Γι' αυτό, όταν ορκίζονται, λένε: "Μα την Αίγυπτο και μα την Κουμουλτζίνα μας!".

Οι τσιγγάνοι της Ανατολής πάλι, έχουν ως κοιτίδα τους την πόλη Μπαλάτ στο σαντζάκ του Μεντεσέ. Ο σουλτάνος Μωάμεθ ο επουλφατίχ τους εξόρισε από κεί και τους ξαπόστειλε στην Ισλαμπόλ, όπου μένουν ακόμα και σήμερα στο προάστιο Μπαλάτ. Το ίδιο έκανε και με τους τσιγγάνους της Κουμουλτζίνας. Όταν τα δύο τσιγγάνικα φύλλα βρέθηκαν μαζί στην Ισλαμπόλ, δεν μπόρεσαν να συμβιώσουν αρμονικά.

Οι τσιγγάνοι της Ρούμελης συνεορτάζουν με τους καφίρηδες τις κακοριζικές ημέρες των "κόκκινων αυγών" με τους πιστούς, πάλι, το Κουρπνάν Μπαϊράμ: και με τους Εβραίους, το Καρίς Μπαϊράμ. Επειδή στην πραγματικότητα δεν πιστεύουν σε καμιά συγκεκριμένη θρησκεία, οι ιμάμηδες δεν τους ψέλνουν όταν πεθαίνουν. Και για να μην μπλέκουν με τους πιστούς, τους έχουν παραχωρήσει (έξω απ' το Εγρί Καπού) ξεχωριστό νεκροταφείο για να θάβουν τους νεκρούς τους.

Όμως, την αρνησιθρησκεία τους οι τσιγγάνοι την πλήρωσαν και με άλλο τρόπο: Ο Μωάμεθ ο επουλφατίχ, μετά τη διπλή φορολογία που τους επέβαλε, τους υποχρέωσε - με δεύτερο φερμάνι - να πληρώνουν φόρο ακόμα και για τους νεκρούς. Και το χαράτσι δεν σταματάει παρά μόνο όταν παρουσιάσουν ένα ζωντανό τσιγγάνο, στη θέση κάποιου που πέθανε (ώστε να φορολογείται στο εξής εκείνος και να πάψει η υποχρέωση του νεκρού).

Με τα χρόνια, οι τσιγγάνοι της Ρούμελης ξαναγύρι-

Αποψη της πόλης της Θράκης, Ξυλογραφία, από το βιβλίο του H. Schedel: «Chronicarum Liber», Νυρεμβέργη, 1943

σαν στην Κουμουλτζίνα, ενώ οι τσιγγάνοι της Ανατολής παρέμειναν στο Μπαλάτ της Ισλαμπόλ. (Οι τελευταίοι, έγιναν μουσουλμάνοι και εργάζονται ως οργανοπαίκτες και σιδεράδες). Επειδή, λοιπόν, στην περιοχή της Κουμουλτζίνας υπάρχουν πολλοί τσιγγάνοι, ο Μπές της πόλης είναι από τη φυλή τους.

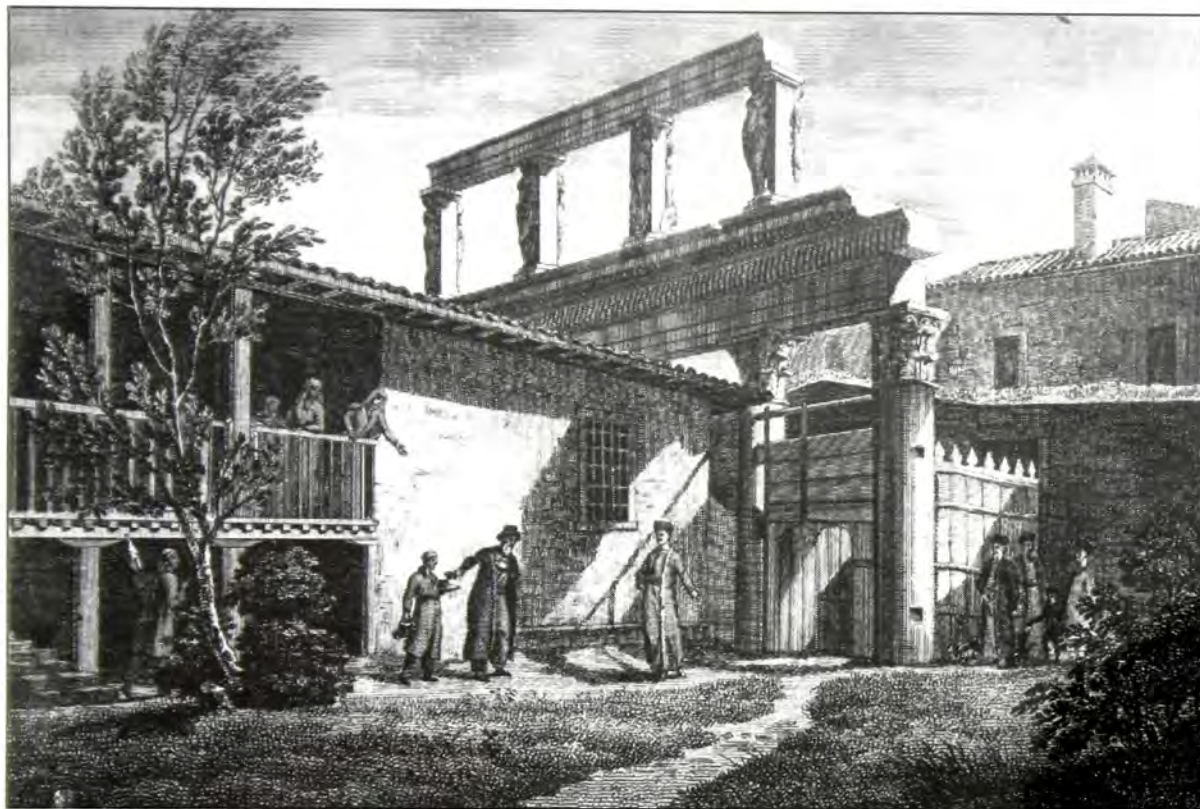
Οι τσιγγάνοι της περιοχής είναι εκλεκτοί μουσικοί, δαιμόνιοι παραχαράκτες και - πολλοί απ' αυτούς - ικανοί κλέφτες.

Το φρούριο με τους πολλούς Εβραίους

Το φρούριο της Κουμουλτζίνας είναι μια όμορφη και στέρεη κατασκευή από τούβλα και πέτρες. Η περιμετρός του είναι περίπου χίλια βήματα. Πρόκειται για μικρό φρούριο που κατοικείται, όπως είπαμε, μόνο από Εβραίους.

Το μισό τουλάχιστον αποτελείται από χάνια, που χρησιμοποιούνται απ' τους περαστικούς ως ξενοδοχεία. Δεν έχει τάφρο και επικοινωνεί με τον έξω κόσμο με δύο πύλες: η μία είναι στραμμένη στο Νότο κι η άλλη στην Ανατολή. Σε μερικά σημεία το φρούριο είναι κατεστραμμένο. Δεν έχει οπλοστάσιο, ούτε κανόνια. Και επειδή βρίσκεται στο εσωτερικό της χώρας, δεν έχει ούτε πυριτιδαποθήκη, ούτε φρουρά, ούτε φρούραρχο. Το μόνο που διαθέτει είναι πολλούς Εβραίους.

Ερείπια και σπίτι στη Θεσσαλονίκη. Χαλκογραφία, από το βιβλίο των Stuart και N. Revett, Λονδίνο, 1762-1816.

Καβάλα

Την πόλη της Καβάλας ίδρυσε ο φιλόσοφος Μενκίους στα χρόνια της βασιλείας του γιου του Σολομώντος, Ροβοάμ. Μερικοί Γιουνάν ιστορικοί, υποστηρίζουν πως ο Φίλικος ήταν γιος του Ροβοάμ. Ήταν μεγάλος βασιλιάς, ο μεγαλύτερος των Γιουνάν. Κατά τα λεγόμενά τους, το φρούριο της πόλης το 'χτισε ο Φίλικος στο σημείο ακριβώς που ο Σολομών είχε αναγκάσει ένα γυναικωνίτη για τη γυναίκα του Μπαλκίς.

Άρχοντα στην πόλη διόρισε ο γιος του Κάβαλς, που την ανακαίνισε και τη διακόσμησε, γι' αυτό και πήρε τ' όνομά του. Ακόμα και στις ελληνικές ιστορίες, η πόλη αναφέρεται ως Καβάλα. Ο Φίλικος, όπως είπαμε, ήταν μεγάλος βασιλιάς και κατακτητής. Είχε καταφέρει να επεκτείνει τα σύνορα του βασιλείου του πέρα απ' το Γιουνανιστάν: στην Αραβία, την Περσία, το Χοροζάν. Έφτασε μακρύτερα κι απ' αυτό το Μαβερά Ελ Νεχρ. Διακόσιες μεγάλες πόλεις είχε στην κυριαρχία του. Κι όπως λένε μερικοί, από τους φόρους και μόνο των λαών του Τουράν και του Ιράν, έχτισε τη Θεσσαλονίκη και την Καβάλα.

Μετά το Φίλικο, ο Ισκεντέρ (που γεννήθηκε 889 χρόνια πριν απ' τον προφήτη Μωάμεθ), ανατράφηκε σ' αυτή την πόλη μαζί με το γιο του Κάβαλς. Ισχυρίζονται διάφο-

ροι πως ο Ισκεντέρ ήταν κι αυτός γιος του Φίλικου και ονομαζότανε Αλεξάντρ. Όπως και να 'ναι, υπήρξε ο μεγαλύτερος βασιλιάς του ντουινιά. Στα τριάντα χρόνια της βασιλείας του, κατάφερε να υποτάξει τις επτακόσιες πιο μεγάλες πόλεις του κατοικημένου κόσμου, ενώνοντας κάτω απ' το σκήπτρο του όλες τις περιοχές της Μαύρης και της Άσπρης Θάλασσας. Και αφού πέρασε τον παγωμένο ωκεανό, έχτισε το μεγάλο τείχος. Ο Ισκεντέρ πέθανε στην Καβάλα και τον θάψανε σ' ένα νησί, που κανένας μέχρι σήμερα δεν ξέρει ακριβώς πού βρίσκεται.

Ο Ρουχάνια, γιος και διάδοχος του Ισκεντέρ, δεν θέλησε να βασιλεύσει και προτίμησε να μονάσει στη μονή του Φίλικου, στην Καβάλα. Στο θρόνο ανέβηκε ένας διάσημος αριστοτελικός φιλόσοφος, που λεγόταν: Μπάτλιμος ή Μπατάλιμος. Στη γλώσσα των Ρουμ, "Μπάτλιμος" σημαίνει: "Μέγας Βασιλέας". Ο Μπάτλιμος με τη σειρά του καλλώπισε την πόλη με σπουδαία ιδρύματα κι αποκατέστησε την πίστη στο πρόσωπο του προφήτη Ζακαριά, γιο του Ματά, γιο του Ροβοάμ, γιο του Σολομώντα. Οι Εβραίοι που ζήτησαν τη δόξα του Προφήτη, τον συκοφαντήσανε και τελικά τον θανατώσανε με μαρτυρικό τρόπο, κόβοντάς τον στα δύο. Μόλις ο Μπάτλιμος έμαθε το θάνατο του Προφήτη, κυριεύθηκε από ιερή αγανάκτηση. Αμέσως επιβιβάστηκε με το στρατό του σε χίλια επτακόσια πλοία κι απέπλευσε από την Καβάλα για το Χαλέπι και την

Αλεξανδρέττα. Εκεί, εκδικούμενος το θάνατο του Προφήτη, έσφαξε εκατό χιλιάδες Εβραίους σε μια και μόνη νύχτα! Μετά, αφού έχτισε περίφημο ναό στον τάφο του Προφήτη, επέστρεψε στην Καβάλα, φέρνοντας μαζί του και τις περιουσίες των Εβραίων. Όταν πέθανε, τον θάψανε στο Αιναρόζ, σε μια εκκλησία που 'χε χτίσει ο Αλεξάντρ.

Σέρρες

Επαινος του Σιρόζ Καλέ

Να, για ποιο λόγο το φρούριο - που στη γλώσσα των Ρουμ λέγεται: Μπιγανταμπόρ - ονομάστηκε έτσι:

Την εποχή που ο γαζής Χουνταβεντιγκιάρ πολιορκούσε το οχύρωμα κι η κατάληψή του - μετά από μακρόχρονη πολιορκία - ήταν βέβαιη, έδωσε διαταγή να κάνουν αμέσως έφοδο οι σερίγαζήδες Σιρούζ. Η έφοδος έγινε και το κάστρο κυριεύθηκε. Σε ανάμνηση λοιπόν της ημέρας, το φρούριο ονομάστηκε Σιρόζ, δηλαδή: "Φρούριο της σημερινής ημέρας". Με τα χρόνια, το όνομα Σιρόζ παραθάρηκε στα χείλη του λαού κι έγινε Σέρρες. Πάντως, στο σουλτανικό κτηματολόγιο, το φρούριο εξακολουθεί να ονομάζεται: Σιρόζ. Εκεί κατέφυγε και ο Ισά Τσελεμπή, ένας από τους πέντε διαδόχους του Βαγιαζίτ Χαν.

Το βαρόσι του Σιρόζ Ιτς Καλέ

Το εσωτερικό του οχυρού αυτού είναι καλοδιατηρημένο και κατοικείται. Ζουν εκεί Εβραίοι, καφίρηδες Ρωμιοί, Αρμένιοι, Λατίνοι, Βούλγαροι και ακόλαστοι Σέρβοι. Τα σπίτια όλων αυτών των κακορίζικων απίστων είναι κεραμοσκέπαστα κι αποτελούν τους δέκα χριστιανικούς μαχαλάδες. Οι καφίρηδες είναι πλούσιοι έμποροι κι έχουν πολύ όμορφα σπίτια.

Το εξωτερικό τείχος έχει τέσσερις πύλες: Η Μπαλίκ - Παζάρ - Καπισό ανοίγει προς το Κιμπλέ, οι άλλες δύο αντικριστά ή μια στην άλλη κι η τέταρτη προς το Ιτς Καλέ. Τα θυρόφυλλα είναι ξύλινα και στέρεα. Στις πύλες υπάρχουν: γενίτσαροι τελωνοφύλακες, φρουροί και γιασασκίηδες. Το εξωτερικό φρούριο είναι τετράγωνο και χτισμένο με τούβλα και πέτρες. Οι τοίχοι του είναι μάλλον χαμηλοί κι οι επάλξεις του καταστρεμμένες. Δεν έχει τάφρο, κανόνια ή τουφέκια, ούτε καν πυριτιδαποθήκη. Η περιμετρός του φτάνει τα τέσσερις χιλιάδες βήματα. Μέσα στον περίβολο του φρουρίου υπάρχουν εκκλησίες Ρωμιών, Εβραίων, Αρμένιων και Λατίνων. Η αγορά έχει μεγάλη κίνηση.

Περιγραφή του βαρός της μαχμιγιέ Σιρόζ, ήτοι: της θεοφρουρήτου πόλεως των Σερρών

Πάνω στη μεγάλη πεδιάδα είναι χτισμένο το εξωτερικό προάστιο της πόλης, γεμάτο μπαχτισέδες, μπουστάνια κι αμπέλια. Σύμφωνα με τα κιτάπια του κεχαγιά, υπάρχουν

σαράντα μαχαλάδες. Απ' αυτούς, οι δέκα είναι εκείνοι που περιγράψαμε παραπάνω κι ανήκουν στους άπιστους και στους Εβραίους. Οι υπόλοιποι τριάντα είναι των πιστών.

Θεσσαλονίκη

“Στα χρόνια της βασιλείας του Ρεντζέιμ - γιου του προφήτη Σουλεϊμάν - ήρθε στον κόσμο ο μεγάλος προφήτης Ζακαριά. Ήταν την εποχή που φάνηκε και ο σοφός Φίλικος, που ασπάσθηκε την πίστη του προφήτη κι έγινε δοξασμένος βασιλιάς των Ρωμιών. Αυτός ο τελευταίος έχτισε - στα χαλάσματα του παλατιού του προφήτη Σουλεϊμάν - το φρούριο της Θεσσαλονίκης, 897 χρόνια πριν να γεννηθεί ο προφήτης Μωάμεθ, διορίζοντας κυβερνήτη του φρουρίου το γιό του, Σελενίκ (απ' τον οποίο η πόλη πήρε τ' όνομά της). Γι' αυτό λέγεται "η ξακουστή Σελανίκ", που οι Εβραίοι τη λένε "Σελενίκ" και κάπως παρόμοια οι Λατίνοι και οι Φράγκοι. Κι έτσι, στα χέρια των Ρωμιών, η πόλη έγινε ονομαστή και πυκνοκατοικημένη.

Να πώς ήρθαν τώρα στην πόλη οι Εβραίοι.

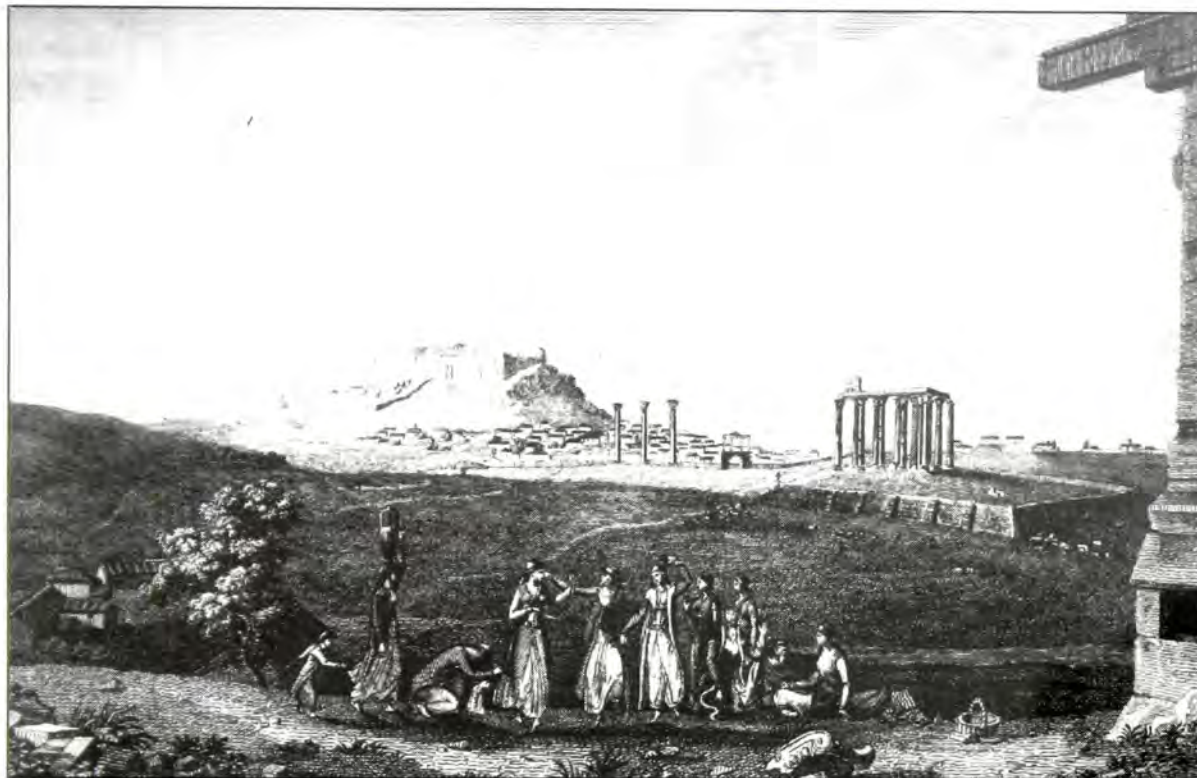
Όταν κόψανε το Ζακαριά στα δύο με αλυσίδα, η προφητική επιταγή και το χαλιφικό στέμμα ήταν στα χέρια του. Ο βασιλιάς των Εβραίων της εποχής εκείνης, προκειμένου να πραγματώσει την άνομη επιθυμία του (να παντρευτεί τη θυγατέρα του), απαίτησε φετβά απ' τον προφήτη. Μα εκείνος, κατηγορηματικά του αρνήθηκε. Τότε οι Ιουδαίοι εξεγέρθηκαν και ρωτούσαν: "Γιατί η Μυριέμ Ανά να μπορεί να γεννάει τον Ιησού χωρίς πατέρα και να παραμένει παρθένος;"

Και μ' αυτή την αφορμή έσυραν τον προφήτη στο χωριό "Σαμπασαχά" (Σαμάρεια), κοντά στην πόλη Ναμπλούς (Νεάπολη), σε απόσταση κονάκ απ' την Ιερουσαλήμ. Και εκεί τον ξέκαναν με το γνωστό μαρτυρικό τρόπο. Ύστερα θάψανε το κεφάλι του στο τζαμί των Ομείαδων, στη Δαμασκό, ενώ το σώμα του το εναποθέσανε στα υπόγεια ενός ναού του Σαμπασαχά.

Όταν έμαθε τα διατρέξαντα στα Ιεροσόλυμα, ο Μπαχτ Ελ Ναορ - που 'χε μνηθεί στην πίστη απ' τον ίδιο τον προφήτη Ζακαριά - τέθηκε επικεφαλής ισχυρού στρατεύματος από πεντακόσιες χιλιάδες άντρες και ξεκίνησε από το Κουρδιστάν σε ιερή εκστρατεία, για να εκδικηθεί τον άδικο χαμό του. Έτσι, φθάνοντας στις πόλεις Χαλέπι, Δαμασκό και Ιερουσαλήμ πέρασε απ' το οδοντωτό ξίφος των Κουρδων του, όσους Εβραίους συνάντησε στο δρόμο του. Ήτανε τόσες χιλιάδες οι σφαγμένοι Εβραίοι, που το αίμα τους κύλησε περισσότερο κι απ' τα νερά των ποταμών Σεϊχάν, Τζείχουν και Ερτζεριάν. Στην πόλη μόνο Σαφέντ - σε μια και μόνη μέρα - έσφαξε εκατόν εβδομήντα χιλιάδες Ιουδαίους! Ακόμα και σήμερα, οι βράχοι της Σαφέντ είναι λεκιασμένοι απ' το αίμα που έτρεξε την ημέρα εκείνη.

Τώρα, όσοι Εβραίοι σώθηκαν απ' τη σφαγή - για να ξεφύγουν την οργή του Μπαχτ Ελ Ναορ - μπήκαν σε όποιο πλοίο βρήκαν μπροστά τους και πήγαν στα γύρω λι-

Οι στύλοι του Ολυμπίου Διός κ.λπ., όπως φαίνονταν από την Παναγία στην Πέτρα. Χαλκογραφία, από το βιβλίο των Stuart και N. Revett, Λονδίνο, 1762-1816.

μάνια: του Καλεί Γιαφα, της Ασκαλώνας, της 'Ακκια (Πτολεμαΐδα), της Σαΐδα (Σιδώνα), καταλήγοντας τελικά στη Θεσσαλονίκη. Εκεί, με χιλιάδες πανουργίες, κατάφεραν να μπουν στην πόλη και στο φρούριο, καταστρέφοντας το έθνος των Ρουμ σε μια και μόνη νύχτα. Κι έτσι έγιναν οι κύριοί του. Γι' αυτό και οι Έλληνες ιστορικοί, ονόμασαν τη Θεσσαλονίκη "Κονάκι των Εβραίων".

Ένας Εβραίος βασιλιάς της αίρεσης των Καρανί - για να εδραιώσει την κυριαρχία του πάνω στην πόλη - συμφώνησε με τους Γενοβέζους της Χίου να γίνει ανεξάρτητος ηγεμόνας της, κάτω απ' την κηδεμονία της Γένουας - συμφωνία που κράτησε εβδομήντα χρόνια. Στην παλιά Ιουδαία δεν είχε απομείνει πια κανένας Εβραίος. Όλοι είχαν καταφύγει στη Ρούμελη, που τη θεωρούσαν δεύτερη πατρίδα τους. Τόσο πολύ μάλιστα, που ακόμα και στις μεταξύ τους κουβέντες λέγανε: "Η Σελενίκ μας".

Τότε εμφανίστηκε ένας βασιλιάς των καφίρηδων Ρωμίων, ονομαζόμενος Αγαστάς, ο οποίος με εξακόσιες χιλιάδες στρατό ξεκίνησε απ' την πόλη της Μακεδονίας: Φίλιππε (Φιλιππούπολη), για να κυριεύσει το φρούριο της Θεσσαλονίκης. Κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών και ενώ οι Ρωμιοί πολιορκούσαν το κάστρο, έφτασαν οι σύμμαχοι των Εβραίων, Γενοβέζοι, με χίλια πλοία και απότρεψαν μια νίκη των Ρωμίων. Επειδή όμως οι Γενουάτες - ως χριστιανοί που ήταν - διάβαζαν κι εκείνοι το Ευαγγέ-

λιο, παίζανε συμβιβαστικό ρόλο ανάμεσα στους Εβραίους και στους καφίρηδες Ρωμιούς. Μ' αυτό τον τρόπο κατάφεραν τα δυο αντιμαχόμενα μέρη να συμφωνήσουν πως αποδέχονται μια συγκυριαρχία πάνω στην πόλη. Γι' αυτό και η Θεσσαλονίκη έχει ακόμα τόσους πολλούς Εβραίους.

Εκείνα τα χρόνια που 'γιναν τα γεγονότα που αφηγήθηκαμε παραπάνω, βασίλισσα των Ρωμίων στη Θεσσαλονίκη ήταν μια διάσημη γυναίκα: η Αγιασόφ. Αυτή έχτισε και το ναό της Αγίας Σοφίας στη Θεσσαλονίκη, καθώς και τον ομώνυμο στην Ισλαμπόλ που - ευτυχώς τώρα - είναι τζαμί. Επτακόσια χρόνια αργότερα ο βασιλιάς Κωνσταντίνος - αυτός που ανακαίνισε την Ισλαμπόλ - και η μητέρα του Χελένη, γίνανε κύριοι της πόλης. Η Χελένη ήταν αυτή που πήγε στην Ιερουσαλήμ και - ξοδεύοντας χίλια εκατομμύρια ακτσίδες - έχτισε με την άδεια του γιου της το "Καμαμπέ" (ναός της Αναστάσεως).

Στη Θεσσαλονίκη τώρα, η Χελένη πέρασε από λεπίδι χιλιάδες Εβραίους. Κι αυτοί αναγκάστηκαν να υποταχθούν στην εξουσία της: της πλήρωναν φόρους κι έγιναν ραγιάδες της.

Στα κατοπινά χρόνια η πόλη άλλαξε πολλούς αφεντάδες. Όσπου επιτέλους, το 792 (έτος Εγίρας) κυριεύθηκε απ' το Γκαζί Εβρενός Μπέι, στρατηγό του Μουράτ Χαν Α' (του χουνταβενγκιάρ), γιου του Γκαζί Ορχάν και απόγονο του Οσμάν".

Δομοκός

“Το ζωογόνο νερό υπάρχει άφθονο στο Δομοκό, αλλά τα μπιστόνια και τ' αμπέλια βρίσκονται μακριά απ' το φρούριο. Οι κάτοικοι είναι φιλόξενοι - γενικά - για τους ξένους και - ειδικά - για τους τσιφούτηδες. Κανείς Εβραίος δεν τολμάει να επισκεφθεί την πόλη.

Συνεχίσαμε το δρόμο μας προς Νότο ακολουθώντας μια κακοτράχαλη διαδρομή. Πάνω σε βουνά και μέσ' από απρόσιτα φαράγγια συναντούσαμε μονάχα στάνες. Εκεί γευόμασταν γιαούρτια και καϊμάκια, μέχρι που αντικρίσαμε το οχυρό κάστρο του Ιζντιν”.

Αθήνα

Μεντζιλ Κεφεσέ (Κηφισιά)

Πρόκειται για ναχίε ξεχωριστό από την Αθήνα, με βαθμό οχδόντα ακτσέδες, που περιλαμβάνει: (...) χωριά. Είναι βακούφι κι ο βοεβόδας του είναι συγχρόνως και χακίμης. Ανήκει στην αριστοκρατία της πόλης. Υπάρχει σερντάρης και κεχαγιάς που - και οι δύο - κατοικούν στην πόλη.

Η κωμόπολη έχει τρακόσια κεραμωτά σπίτια και οι κάτοικοι της είναι μισοί σερήςδες και μισοί καφίρηδες Ρωμιοί. Υπάρχουν: τζαμί, μεστζίτ, μεντρεσές, μεκτέπ, τεκές, χαράμ, ένα ευρύχωρο και καθαρό χάνι και δέκα μαγαζιά. Περιτριγυρίζεται από έναν εύφορο κάμπο, φημισμένο για τ' αφράτα και τραγανά κεράσια του. Οι γύρω λόφοι είναι φυτεμένοι με λιόδεντρα και σε κάθε ράχη υπάρχουν και μια εκκλησούλα.

Περιγραφή της αρχαίας και μεγάλης πόλης: Αθήνα, κατοικίας των σοφών της αρχαιότητας

Οι καφίρηδες Ρωμιοί λένε: Ατίνα και προφέρουν έναν ήχο που μοιάζει ανάμεσα στο “τ” και στο “σ” και που σημαίνει (...). Οι Λατίνοι τη λένε (...), οι Φράγκοι (...), ενώ στη γλώσσα των Ιταλών λέγεται (...).

Καταπώς λένε οι Χριστιανοί και οι Κόπτες ιστορικοί, την πόλη ίδρυσε ο σοφός Σολομών” (ας έχει ειρήνη!). Ο βασιλιάς του Σεμπά, στη Γιεμενί, είχε μια πεντάμορφη κόρη, την Μπαλκίς. Ο Σολομώντας, λοιπόν, έβαλε μια νύχτα τις νεράιδες του να την αρπάξουν και να του την πάνε (έτσι όπως ήταν, με τα νυχτικά της). Την ίδια εκείνη νύχτα την έκανε γυναίκα του.

Όταν κάποτε η Μπαλκίς θέλησε ν' αλλάξει τον αέρα της, ο Σολομών διέταξε τον άνεμο να τους σηκώσει και τους δύο - έτσι όπως ήταν καθισμένοι επάνω στο θρόνο - και να τους μεταφέρει από την Ιερουσαλήμ στην πιο ψηλή κορυφή του βουνού Ασφακίε, στο νησί της Κρήτης. Εκεί ο σοφός βασιλιάς έχτισε για χάρη της Μπαλκίς ένα λαμπρό παλάτι.

‘Αμα βρέθηκαν σ’ αυτό το μέρος, ξανανέβηκαν στο θρόνο τους. Και τούτη τη φορά ο άνεμος τους έφερε στην πόλη της Αθήνας, στη χώρα των Ρουμ. Εκεί - στη θέση “Παραδείσια” - ο σοφός βασιλιάς έχτισε για χάρη της συζύγου του ένα ακόμα παλάτι.

Το Σολομώντα διαδέχθηκε στο θρόνο ο γιος του Ρεντζέμ, που κι αυτός με τη σειρά του συνέβαλε στη διακόσμηση της πόλης. Μετά κι απ’ αυτόν, ο σοφός Φίλικος (που υπήρξε βασιλιάς των Γιουνάν, ιδρύοντας πόλεις όπως η Θεσσαλονίκη και η Καβάλα και κυριαρχώντας πάνω στους Ρωμαίους, στους Άραβες και στους Πέρσες) σπόγγος καταπώς λένε της πέμπτης γενιάς του Σολομώντα, φρόντισε να διακοσμήσει ικανά την πόλη.

Το Φίλικο διαδέχθηκε στο θρόνο ο “δικέρατος κοσμοκράτορας” Ισκεντέρ, που - αναθρεμμένος απ’ τον ίδιο - έγινε στη συνέχεια ο “βασιλιάς των βασιλιάδων”. Ο Ισκεντέρ μερίμνησε με τη σειρά του να λαμπρύνει την πόλη με διάφορα σπουδαία μνημεία.

Μετά χρόνια, η φήμη της Αθήνας απλώθηκε σε σημείο να την κατοικούνε επτά χιλιάδες σοφοί και φιλόσοφοι, κάτοχοι όλων των γνώσεων και των επιστημών. Γι’ αυτό και η πόλη ονομάστηκε αργότερα από τους ιστορικούς “πόλη των αρχαίων σοφών”.

Κοτς Μπασί Μοναστιρί (Μονή Καισαριανής)

Στους πρόποδες του Ντελί Νταγ υπάρχει ένα παλιό και φημισμένο μοναστήρι. Εκεί μαζεύονται οι χριστιανοί και εκτελούν τις θρησκευτικές τους τελετές. Σ’ όλη τη χώρα των γκισούρηδων Ρωμιών, η μονή είναι γνωστή ως Κοτς Μπασί Μοναστιρί (Μονή της κεφαλής του κριαριού). Και σαν το κλίμα, το νερό και το κτήριό της δεν βρίσκεις πουθενά αλλού στον κόσμο. Λένε μάλιστα, πως οι παλιοί σοφοί γιατροί βάζαν ειδικό όρο στη διαθήκη τους: “να τους θάψουν στο βουνό ετούτο”, γιατί πιστεύανε πως τα σώματα που θάβονταν εκεί όχι μόνο δεν σαπίζουν, αλλά διατηρούνται ανέπαφα στη θέση τους σε φυσική κατάσταση.

Την εκκλησία της μονής λένε πως την ίδρυσε ένας από τους Αποστόλους του προφήτη Ιησού, ο Συμεών. Στη μονή διακονούν πάνω από τρακόσιοι καλόγεροι, παπάδες, επίσκοποι και ψαλτάδες, που πρόθυμα δέχονται να δώσουν άσυλο στον οποιονδήποτε. Και μάλιστα τον περιποιούνται τόσο, ώστε του προσφέρουν όχι μόνο τσιπουλιού, αλλά και του λιονταριού το γάλα. Μόνο οι Εβραίοι δεν γίνονται δεκτοί εκεί μέσα.

Κάθε φορά που η βροχή νοτίζει το χώμα, όλες οι γυρω λαγκαδιές και ραχούλες ευωδιάζουν απ’ τα μεθυστικά αρώματα των λουλουδιών και των φυτών. Γι’ αυτό και το μέλι που παράγεται εκεί είναι αρωματικό και περίφημο. Ο Απόστολος Συμεών, που αγαπούσε τις μέλισσες κι είχε ασχοληθεί κι ο ίδιος με την μελισσοκομία, είχε ευλογήσει τις μέλισσες του Ντελί Νταγ. Χάρη στην ευλογία του, λοιπόν, αυτές πολλαπλασιάστηκαν με τα χρόνια κι έχουν πλημμυρίσει το βουνό”.

Η ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΒΟΛΟΥ

Σύντομη ιστορική αναδρομή Προϊστορία - Παλιοί χρόνοι

Οι Εβραίοι είχαν εγκατασταθεί στην αρχαία περιοχή του Αλμυρού, ήδη από τον 1ο αιώνα μ.Χ., λόγω της μεγάλης σπουδαιότητας του λιμανιού. Τα σχετικά στοιχεία προέρχονται από ευρήματα ανασκαφών κι από κείμενα αρχαίων συγγραφέων (κυρίως του Στράβωνα).

Από επιτύμβιες εβραϊκές πλάκες, που βρέθηκαν στην περιοχή της **Νέας Αγχιάλου** από τον ιστορικό Ν. Γιαννόπουλο, αποδεικνύεται η παρουσία των Εβραίων κατά την περίοδο 325 - 641 μ.Χ. Κατά την άποψη του ίδιου ιστορικού, οι εκεί Εβραίοι πρέπει να είχαν και Συναγωγή.

Τον 12ο αιώνα, ο Ισπανός ραββίνος Βενιαμίν από την Τουδέλα, που περιηγήθηκε την Ελλάδα, αναφέρει στο οδοιπορικό του ότι συνάντησε αρκετούς Εβραίους στον Αλμυρό και μάλιστα σε σημα-

ντικό για την εποχή εκείνη αριθμό υπολογίζοντάς τους σε 400 περίπου οικογένειες.

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και κυρίως από τον 16ο αιώνα, η παρουσία των Εβραίων αναφέρεται σε προξενικά έγγραφα των Βενετών και σε πολλά κείμενα για την ιστορία της πόλης (Κ. Λιάπη, "Το κάστρο του Βόλου μέσα στους αιώνες" (1991), Β. Καλογιάννη, "Λάρισα, Μάντρε ντ' Ισρα-

έλ" (Λάρισα 1959), Κ. Μέρτζου, "Στοιχεία Μακεδονικής Ιστορίας" (Θεσσαλονίκη 1947), Δημ. Τσοποτού, "Η ιστορία του Βόλου" (ανατύπωση Δήμου Βόλου, 1991)) και μάλιστα προσδιορίζεται στη σημερινή συνοικία "**Παλιά**", γύρω από το τουρκικό στρατιωτικό φρούριο, το "**Κάστρο**".

Με την απελευθέρωση του Βόλου από τον τουρκικό ζυγό, το 1881, και την ανάπτυξη της πόλης που επακολούθη-

σε, η εβραϊκή παρουσία είναι έντονη και πολλοί Εβραίοι μετέχουν ενεργά στην κοινωνική και εμπορική ζωή της πόλης. Την ίδια εποχή, οι Εβραίοι του Βόλου αποτελούν οργανωμένη Κοινότητα με πρόεδρο τον **Γουλιέλμο Φόρτε**.

Συναγωγή:

Από το 1865 άρχισε να κτιζεται - και λειτουργήσει το 1870 - η Συναγωγή, στη θέση όπου βρι-

Φωτογραφία της Ιερατικής Σχολής Βόλου. Στο μέσον ο ραββίνος Μ. Πέσαχ (από το αρχείο Γκεουλά Φρανσές).

Μια αντιπροσωπευτική φωτογραφία γυρολόγου. Ο Χασδάι Χαμπή με την πραγματεία του.

Μανώλης Χ. Λεβής. Εμπορικός αντιπρόσωπος. Εκτελέστηκε από τους Γερμανούς το 1942 στην Κρήτη (Χανιά), όπου κατέφυγε με τα συμμαχικά στρατεύματα μετά την κατάρρευση του μετώπου. Εργαζόταν ως διερμηνέας στον Αγγλικό στρατό.

Μια ομάδα διαφόρων τάξεων του Εβραϊκού Σχολείου Βόλου (1915) απ' το αρχείο Αρχιεραββίνου Πέσαχ. Διακρίνονται στο κέντρο της φωτογραφίας ο τότε Διευθυντής ραββίνος Μ. Πέσαχ κι ο επιστάτης Γαβριέλ ντε Κάστρο. Απ' τις μαθήτριες άνω αριστερά πρώτη η Λουίζα Πέσαχ κι οι αδελφές Μπενσουσάν. Δεύτερη σειρά η Όλγα Σασών και στην τρίτη σειρά η Αλέγγρα Πέσαχ.

σκειται και σήμερα (στη συμβολή των οδών Μωυσέως - Πλάτωνος - Ξενοφώντος).

Νεκροταφείο: Κατά το τέλος του 19ου αιώνα δημιουργείται το πρώτο Εβραϊκό νεκροταφείο στη θέση **Νεάπολη**, το οποίο λίγα χρόνια αργότερα μεταφέρθηκε σε νέα θέση όπου λειτουργεί μέχρι σήμερα, στο Δήμο Νέας Ιωνίας (οδός Ταξιαρχών & Παρασκευοπούλου).

Οι οδοί του Βόλου: Στο Βόλο υπάρχει η οδός **Μωυσέως** σε ένδειξη σεβασμού προς το χώρο όπου στεγάζεται η Ιερά Συναγωγή και η οδός **Παλαιστίνης**, που ονομάστηκε μετά τη δήλωση Μπάλφουρ το 1917 και την αναγνώριση από την ελληνική κυβέρνηση του δικαιώματος των Εβραίων να αποκτήσουν κράτος στην Παλαιστίνη.

Προ του Β' Παγκοσμίου Πολέμου

Με τη ραγδαία ανάπτυξη της πόλης, αλλά και την αύξηση του αριθμού των μελών της Ισραηλιτικής Κοινότητας, ως αποτέλεσμα της εγκατάστασης ομοθρήσκων και από άλλες πόλεις (Χαλκίδα, Ιωάννινα, Άρτα, Λάρισα κ.λπ.), η Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου ήταν

περισσότερο συγκροτημένη, με νομική υπόσταση, διοίκηση και επιτροπές που μεριμνούσαν για την εξυπηρέτηση των αναγκών της. Δημιουργήθηκαν οι πρώτοι Εβραϊκοί Σύλλογοι του Βόλου, οι οποίοι εξελίσσονταν συνεχώς.

Ένας από τους πρώτους Συλλόγους που ιδρύθηκε το 1910 και λειτούργησε μέχρι το 1967 ήταν ο Σιωνιστικός Σύλλογος **"Ποάλε Σιών"**.

Επίσης δημιουργήθηκαν φιλανθρωπικά σωματεία, όπως ο Σύλλογος **"Ασ-βάθ Ρέιμ"** (1907), οι Σύλλογοι Κυριών **"Οζέρ Νταλνίμ"** (1910) και **"Αγκουντάτ Αχίμ"** (1920).

Το 1888 λειτουργησε και η Γαλλική Σχολή **"Αλιάνς"**, όπου μαθήτευσε το μεγαλύτερο μέρος της τότε νέας γενιάς. Διδάσκαλοι στη Σχολή υπήρξαν οι **Ισαάκ Πελοσώφ, Ααρών Μι-**

Το Γραφείο Αντιπροσωπειών και Ασφαλείων Αδελφών Μιζραχί στα παλιά χρόνια. Διακρίνονται από αριστερά ο Χαΐμ και ο Ζακ Μιζραχίς από τα σημαντικά στελέχη της Κοινότητας Βόλου

Ο ιδρυτής της 1ης ομάδας Προσκόπων Βόλου Σάμπυ Κοέν με προσκόπους και λυκόπουλα Μακκαβαίους.

ζάν και Σαλώμ Κοέν. Επίσης λειτούργησε το Εβραϊκό Δημοτικό Σχολείο και το 1894 η Ιερατική Σχολή υπό την διεύθυνση του Αρχιεραββίνου Μ.Σ. Πέσαχ.

Το 1930 δημιουργήθηκαν οι αθλητικές ομάδες "Ακοάχ" και "Ατικβά". Το 1933 ιδρύθηκε η πρώτη ομάδα Εβραίων προσκόπων, η "Μακαμνή".

Κατά τον ελληνοϊταλικό και τον ελληνογερμανικό πόλεμο, από τους Εβραίους του Βόλου επιστρατεύθηκαν 71. Από αυτούς, 1 σκοτώθηκε στις μάχες (ο Ανσέλμος Χ. Μουρτζούκος), 5 τραυματίστηκαν και 2 έμειναν ανάπηροι. Αλλά και

στα μετόπισθεν πολλοί Εβραίοι προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στην αεράμυνα, στα νοσοκομεία κ.ά.

Διωγμός - Ολοκαύτωμα

Τον Οκτώβριο του 1943, μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας με τους Συμμάχους, ο Βόλος καταλήφθηκε από τα γερμανικά στρατεύματα και ξεκίνησε ο διωγμός του εβραϊκού πληθυσμού της περιοχής.

Χάρis όμως στην αμέριστη συμπαράσταση της Ορθόδοξης Εκκλησίας, των Αρχών και των Χριστιανών αδελφών της πόλης, οι περισσότεροι Εβραίοι του Βόλου κατάφεραν να διασωθούν βρίσκοντας καταφύγιο

Καθήμενοι οι Σάμπυ Κοέν, Ηλίας Β. Πολίτης, Μωυσής Πολίτης, Ζακ Σακκής και Χαΐμ Τωβίλ με στελέχη, προσκόπους και λυκόπουλα της 1ης Ομάδας Βόλου.

στα γύρω χωριά.

Παρ' όλα αυτά, η Κοινότητα υπέστη σημαντικές απώλειες, καθώς 136 μέλη της συνελήφθησαν από τους Γερμανούς και εστάλησαν στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως Άουσβιτς, Μπερκενάου και Τρεμπλίνκα, όπου θανατώθηκαν με τον πιο απάνθρωπο τρόπο. Ακόμη 5 Εβραίοι σκοτώθηκαν σε στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά των Γερμανών στο Πήλιο, 8 πέθαναν από τις κακουχίες και 2 σκοτώθηκαν σε μάχες κατά των Γερμανών υπηρετώντας την Εθνική Αντίσταση (Λέων Σακκής και Σάββας Ιακώβου).

Με την ανάπτυξη των οργανώσεων Εθνικής Αντίστασης, η συμμετοχή των Εβραίων του Βόλου υπήρξε σχεδόν καθολική. Οι περισσότεροι νέοι εντάχθηκαν στα ένοπλα τμήματα του ΕΛΑΣ, ενώ πολλοί συμμετείχαν στις άλλες πολιτικές οργανώσεις του ΕΑΜ.

Όταν απελευθερώθηκε ο Βόλος, τον Οκτώβριο του 1944, οι καταδιωγμένοι Εβραίοι γύρισαν στην πόλη, όπου βρήκαν τα σπίτια και τα καταστήματά τους κατεστραμμένα και λεηλατημένα. Οι Γερμανοί είχαν επίσης καταστρέψει την Ιερά Συναγωγή και λεηλάτησαν τα θρησκευτικά αντικείμενα, καθώς και τα αρχεία της Κοινότητας.

Μεταπολεμική περίοδος

Μετά την απελευθέρωση, η προσπάθεια της Κοινότητας στράφηκε κυρίως στην παροχή βοήθειας στους πάσχοντες. Στην Αθήνα ιδρύθηκε ένα κεντρικό συντονιστικό όργανο, το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος (ΚΙΣΕ), που δραστηριοποιήθηκε εντατικά για να βοηθήσει τις Ισραηλιτικές Κοινότητες της Ελλάδος.

Στόν Βόλο, με μέριμνα της Κοινότητας, οι άρρωστοι - φυματικοί εισήχθησαν σε αναρρωτήρια και στο σανατόριο "Καραμάνη" στο Πήλιο.

Παράλληλα, στον Βόλο ξεκίνησε αμέσως η ανακατασκευή της Συναγωγής, καθώς και έντονες προσπάθειες για την ανασυγκρότηση της εβραϊκής ζωής. Η Ισραηλιτική Κοινότητα δεν άργησε να ξαναβρεί τον παλιό της ρυθμό, χάρις στη συμπαράσταση των

Εβραϊκών Οργανισμών του εξωτερικού και του εσωτερικού.

Από το 1948 και μετά, άρχισε η μετανάστευση μελών - ιδιαίτερα νέων - στο Ισραήλ.

Τον Απρίλιο του 1955, ο Βόλος χτυπήθηκε από ισχυρό σεισμό που κατέστρεψε τα περισσότερα κτίρια της πόλης. Όπως ήταν φυσικό, η Ισραηλιτική Κοινότητα βρέθηκε ανήμπορη να αντιμετωπίσει τις συνέπειες του τραγικού αυτού γεγονότος. Εκτός από τις μεγάλες ζημιές στις ιδιωτικές περιουσίες, καταστράφηκαν η Συναγωγή και τα κοινοτικά κτίρια. Οι Ισραηλιτικές Κοινότητες της Ελλάδος και οι εβραϊκοί Οργανισμοί του εξωτερικού συνέντρεξαν την Κοινότητα του Βόλου κι έτσι προσωρινά τα μέλη στεγάστηκαν σε αντίσκηνα, ενώ καταρτίστηκε πρόγραμμα στέγασης των απόρων και χορήγησης δανείων για την κατασκευή σπιτιών σε όσους διέθεταν οικόπεδα. Παράλληλα ξεκίνησε το έργο της αναστύλωσης της Συναγωγής, το οποίο ολοκληρώθηκε το 1960.

Μετά το σεισμό σημειώθηκε μετανάστευση ομοθρήσκων στις ΗΠΑ.

Αρχираββίνος Βόλου

Μωυσής Πέσαχ (1869 - 1955)

Την περίοδο 1892 - 1955 στην Κοινότητα Βόλου δέσποζε η μεγάλη μορφή του Αρχираββίνου Μωυσή Συμεών Πέσαχ. Γόνος θρησκευτικής οικογένειας, γιος του Αρχираββίνου Παλαιάς Ελλάδος Συμεών Πέσαχ, γεννήθηκε στη Λάρισα και εγκαταστάθηκε στο Βόλο το 1892.

Ο Αρχираββίνος Μ.Σ. Πέσαχ ανέπτυξε μεγάλη κοινωνική, θρησκευτική και πατριωτική δράση. Σημαντική ήταν η προσφορά του στους πολέμους του 1897, του 1914 - 1918, καθώς και στη διάρκεια της Μικρασιατικής καταστροφής. Υπήρξε ιδρυτής πολλών φιλανθρωπικών Συλλόγων της Κοινότητας και τιμήθηκε με το παράσημο του "Χρυσού Σταυρού του Φοίνικα" από τον βασιλέα Γεώργιο τον Β'. Ακόμη, του απονεμήθηκε ο τίτλος του Μεγάλου Αρχираββίνου.

Ο Αρχираββίνος Μ.Σ. Πέσαχ

υπήρξε επίσης δραστήριος και στη διάρκεια του πολέμου του '40 σώζοντας το 1941, κατά την υποχώρηση των Συμμάχων, Έλληνες και ξένους στρατιωτικούς που τους φυγάδευσε στη Μέση Ανατολή. Για τις υπηρεσίες του αυτές, το Αγγλικό Συμμαχικό Στρατηγείο του απένειμε το 1945 Δίπλωμα Τιμής. Επίσης, το ελληνικό κράτος του απένειμε το παράσημο του "Χρυσού Σταυρού του Γεωργίου του Α'". Ο Αρχираββίνος Μ.Σ. Πέσαχ πέθανε στις 13.11.1955 και το 1977 έγινε μεταφορά των λειψάνων του στο Ισραήλ, στον Λόφο των Σοφών.

Ο Τραπεζίτης του Βόλου Βαρούχ Βαρούχ και η σύζυγός του Ραχήλ, από τις εξέχουσες φυσιογνωμίες του παλιού Βόλου.

Μετά το θάνατο του Μ. Πέσαχ εγκαταστάθηκε στο Βόλο, στη θέση του ραββίνου ο **Ιωσήφ Βιτάλ** από την Κέρκυρα, που ιερούργησε μέχρι το θάνατό του, στις 13.10.1985.

Διοίκηση της Κοινότητας - Σύγχρονη εβραϊκή ζωή

Η Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου είναι Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου, έχει θρησκευτικό και φιλανθρωπικό χαρακτήρα και λειτουργεί με βάση το νόμο 2456/1920.

Το Διοικητικό Συμβούλιο της Ισραηλιτικής Κοινότητας Βόλου εκλέγεται από Κοινοτική Συνέλευση που

προκύπτει από εκλογές που διεξάγονται ανά τριετία. Στο Κοινοτικό Κέντρο γίνονται εκδηλώσεις με την ευκαιρία θρησκευτικών και εθνικών εορτών. Τα θρησκευτικά ήθη και έθιμα τηρούνται από τις εβραϊκές οικογένειες του Βόλου.

Οι Ισραηλίτες του Βόλου συμμετέχουν ενεργά στη ζωή και την πρόοδο της πόλης. Χαρακτηριστικά αναφέρεται π.χ., ότι ένα από τα μεγαλύτερα εργοστάσια υφασμάτων στην Ελλάδα ήταν του **Μουρτζούκου**, που βρισκόταν στο χώρο του σύγχρονου πόλυκλαδικού λυκείου. Ο γιατρός **Μω-**

υσής Κοφινάς διετέλεσε πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου της πόλης και βουλευτής Θεσσαλονίκης, γνωστός ήταν ο τραπεζίτης **Βαρούχ Βαρούχ**, η **Σαρίνα Μιζραχά** συμμετείχε στη διοίκηση του Ασύλου Παιδιού Βόλου, κ.ά.

Τα τελευταία χρόνια πολλοί νέοι της Κοινότητας απεφοίτησαν από τα Πανεπιστήμια της χώρας και εργάζονται ως επιστήμονες στο Βόλο, την Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και το εξωτερικό. Η κοινωνική δραστηριότητα και ο φιλανθρωπικός τομέας, τόσο στο πλαίσιο της Κοινότητας όσο και στο ευρύτερο πλαίσιο της πόλης, αποτελεί κυρίαρχο σκοπό στη λειτουργία της Κοινότητας.

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΟΥ ΙΣΡΑΗΛ

ΤΟΥ κ. ΣΤΕΛΙΟΥ Ι. ΚΟΨΑΧΕΙΑΝ

Ο λαός του Ισραήλ είναι βαθιά θρησκευτικός. Από τα πανάρχαια χρόνια οι Ισραηλίτες γνώριζαν τη μουσική. Οι πρώτες μελωδίες και οι πρώτοι χοροί, όπως φαίνεται εκ των γραπτών ιερών πηγών, απευθύνθηκαν προς τον Θεό. Αναφορές για τους ύμνους, τους χορούς, τα μουσικά όργανα, την ψαλτική κ.λπ. βρίσκουμε στην Παλαιά Διαθήκη, δηλαδή στα ιστορικά βιβλία: Γένεσις, Έξοδος, Παραλειπόμενα, Αριθμούς, Κριταί, στα ποιητικά βιβλία: κυρίως στους Ψαλμούς, καθώς και στα προφητικά βιβλία: Ησαΐα, Ιερεμία.

Στη Γένεση (κεφ. Δ, 20 - 21) γίνεται αναφορά για τα μουσικά όργανα ψαλτήριο και κιθάρα, τα οποία όπως φαίνεται τα έπαιζαν οι νομάδες. Στην Έξοδο (κεφ. ΙΕ, 20 - 21) διαβάζουμε, ότι οι γυναίκες έπαιζαν τύμπανα, γνώριζαν χορούς και ύμνους θρησκευτικούς, ενώ όλοι υμνούσαν τον Κύριο με μεγάλη χαρά. Ο Ιουβάλ, γιος του Λάμεχ, θεωρείται σύμφωνα με την παράδοση, ο ιδρυτής της μουσικής. Οι ψαλμωδοί κρατούσαν ενίοτε και όργανα και οι ιερείς σάλπιγγες. Τις θρησκευτικές ωδές έψαλλαν με προθυμία και χαρά, με τη συνοδεία συγχρόνως των μουσικών οργάνων.

Στα Παραλειπόμενα Β' (κεφ. Ε, 12 - 13) διαβάζουμε για τους ψαλμωδούς Λευίτες, για τα μουσικά όργανα και τις ωδές τους. Σε άλλο κεφάλαιο (Παραλ. κεφ. ΙΕ, 16) βρίσκουμε αναφορές για τις ορχήστρες των Εβραίων. Αυτές αποτελούνταν από νάβλες, κίνυρες και κύμβαλα. Στο ίδιο κεφάλαιο διαβάζουμε και τα ονόματα αυτών που έψαλλαν ή διέθυναν τα οργανικά σύνολα. Αυτοί βέβαια ορίζονταν κάθε φορά από τους Λευίτες. Ψαλτωδοί ήταν οι: Αιμάν, Ασάφ, στα χάλκινα κύμβαλα ο Αιθάν, στις νάβλες οι: Ζαχαρίας, Οζιήλ, Σεμιραμώθ, Ιεϊήλ, Ωνί, Ελιάβ, Μασαίας, Βαναΐας, στις κίνυρες οι: Ματθαθίας, Ελιφαλίας, Μακενίας, Εβδεδόμε, Ιεϊήλ, Οζίας. Ο Χωνενίας, ο άρχων των Λευιτών ορίστηκε και άρχων των ωδών (Παραλ. Α' κεφ. ΙΕ', 22), διότι ήταν συνετός.

Οι ιερείς που σάλπιγγαν τις σάλπιγγες μπροστά απ' την κιβωτό του Θεού ήταν οι: Σοβνίας, Ιωσαφάτ, Ναθαναήλ, Αμασάι Ζαχαρίας, Βανάι, Ελιέζερ (κεφ. ΙΕ', 24). Η κιβωτός μεταφερόταν πάντα με μουσική και χαρά (κεφ. ΙΕ', 28). Η Μελχόλ, η κόρη του Σαούλ, αναφέρεται παρακάτω, ότι είδε τον βασιλέα Δαυίδ "ορχούμενον και παίζοντα". Απ' τους βασιλείς, λοιπόν, μέχρι και τους τελευταίους βοηθούς των ιερέων, όλοι γνώριζαν τον χορό, τη μουσική και τις πνευματικές ωδές.

Όταν σώθηκαν οι Ισραηλίτες απ' τους Αιγύπτιους, εκδήλωσαν τη χαρά τους με ωραιότατο ύμνο, που ήταν ένα ποίημα του Μωυσέως: "Άσωμεν τω Κυρίω ενδόξως γαρ δεδοξασται..." (Έξοδος, κεφ. ΙΕ). Τον Θεό ύμνησε ο Μωυσής με το περίφημο άσμα: "Πρόσθε ουρανέ θα λαλήσω...", που αποτελεί την 2η ωδή της Εβραϊκής και χριστιανικής υμνολογίας. Η αδελφή του Μωυσή Μαριάμ έπαιζε τύμπανο, χόρευε και έψαλλε, όταν διάβηκαν απ' την Ερυθρά θάλασσα.

Τα τραγούδια ήταν παρηγοριά και διασκέδαση των Εβραίων κατά τις περιπλανήσεις τους στην έρημο. Σ' αυτά περιγράφεται και η αγωνία των νομάδων μέσα στη φύση και τα προβλήματα τους.

Το άσμα της Δεβώρας, το οποίο έγραψε μετά την νίκη του Βαράκ και την πανωλεθρία των Μωαβιτών, είναι παλαιότατο και ενσωματωμένο στο 5ο κεφάλαιο των Κριτών: "Ακούσατε βασιλείς...". Η προφήτισσα Άννα έγραψε έ-

van ύμνο για να μην ξεχνούν οι άνθρωποι να είναι ταπεινοί: "μη καυχάσθε και μη λαλείτε υψηλά..." (Βασιλ. Α' κεφ. Β'). Και στους Αριθμούς (κεφ. ΚΑ', 17 και μετά) γίνεται αναφορά σε κάποιον άσμα: "Τότε ήσεν Ισραήλ το άσμα τούτο επί του φρέατος". Στην πορεία τους προς Παλαιστίνη, τα τραγούδια των Εβραίων ήταν πολεμικά και όταν εγκαταστάθηκαν στη Χαναάν αγροτικά (βλ. Κριταί, κεφ. Ε', 19-21 πολεμικό άσμα Δεβώρας και Ησαΐα, κεφ. Ε, 1 & κεφ. ΙΣΤ', 10 αγροτικά άσματα).

Στην Παλαιστίνη, στην περίοδο αυτή άρχισαν να εμφανίζονται με οργανωμένη μορφή διάφορες μουσικές θρησκευτικές τελετές: λειτουργίες, λιτανείες, πομπές, προσφορές, ύμνοι, ψαλμοί μετάνοιας.

Γενικά, την μουσική των Εβραίων μπορούμε να την χωρίσουμε σε 5 περιόδους: την **νομαδική** πριν το 2000 π.Χ., την **παλαιστινιακή** μετά την 2η χιλιετία π.Χ., την **μοναρχική** από την 1η χιλιετία και μετά, την περίοδο **μετά την αιχμαλωσία** από το 601 π.Χ. και την **ελληνιστική** περίοδο από το 333 π.Χ. και μετά. Στις βασιλικές αυλές διαμορφώθηκαν συν τω χρόνω, οι βασιλικοί ψαλμοί. Η θρησκευτική μουσική έκτοτε αναπτύχθηκε κυρίως στους ναούς. Για κάθε περίπτωση υπήρχαν ψαλμοί, για γάμους βασιλέων, για αναχωρήσεις ή αφίξεις, για πολέμους, για στέψεις, για εκδηλώσεις. Οι ύμνοι ήταν κυρίως 3 ειδών: δοξολογίες, ευχαριστίες και αιτήσεις.

Ο Σαούλ γρήγορα συμπάθησε και διόρισε μουσικό της αυλής τον ταλαντούχο Δαυίδ, για να τον διασκεδάσει με την κιθάρα του. Ο Δαυίδ κατήρτισε 4.000 ψαλτωδούς διηρημένους σε 24 τάξεις, εκ των οποίων εκάστη έψαλλε με τη σειρά της στον ναό επί 1 εβδομάδα. Οι ψαλτωδοί ανήκαν στην τάξη των Λευιτών. Την αγάπη τους για την θρησκευτική μουσική μετέφεραν οι Ιουδαίοι της διασποράς σε όλο τον κόσμο.

Οι ψαλμοί 23 και 72 εκτελούνταν στις ενθρονίσεις των βασιλέων. Στους γάμους ο 44ος ψαλμός, στους πολέμους ο 20ός, κατά τον τρύγο ο 80ός (αίτηση, παρόμοιος και ο 74), σε περιόδους καταθλίψεως ο 30ός, σε αιχμαλωσία ο 138ος. Οι ψαλμοί 145, 147 είναι δοξολογίες. Υπάρχουν και άλλοι ψαλμοί μετάνοιας, εξομολογήσεως, δεήσεων, αγάπης. Ποιητές ψαλμών ήταν και οι: Σολομών, Ασάφ. Στον Σολομώντα αποδίδονται πολλά λυρικά άσματα (βλ. και Άσμα Ασμάτων).

Στις σχολές προφητών του Ισραήλ

(στην Ναϊώθ, Ιεριχώ, Βεθλήλ, που ασκούσαν από παλιά τα μυστήρια, η μουσική και μάλιστα η ιερή υμνωδία σίγουρα έπαιζε ένα σπουδαίο ρόλο. Οι προφύτες υμνούσαν τον Θεό και προέτρεπαν τον κόσμο να κάμει το ίδιο. Είναι γνωστοί οι περίφημοι θρήνοι του Ιερεμία, τους οποίους συντάξε μετά τη μεγάλη συμφορά της καταστροφής των Ισραηλιτών.

Ο Ησαΐας αναφέρει (κεφ. Ε, 12), ότι ο λαός στις διασκεδάσεις του χρησιμοποιούσε τα όργανα της θρησκευτικής λατρείας, δηλ. το ψαλτήριο, την κιθάρα, τα τύμπανα, τους αυλούς. Σύμφωνα με τις αναφορές που υπάρχουν στα ιερά βιβλία Σοφία Σειράχ, Ιουδήθ, Τωβίτ της Π. Διαθήκης, γνωρίζουμε ότι χρησιμοποιήθηκαν νέα όργανα, πολλά άλλα μετονομάστηκαν, ενώ παράλληλα συνεχιζόταν η δημιουργία θρησκευτικών ύμνων. Στα μεταβιβλικά χρόνια άρχισε να εξελίσσεται και να αναπτύσσεται η λειτουργία.

Η εβραϊκή μουσική έχει μια ομοιογένεια και είναι στρωμένη σε τρόπους που αντιπροσωπεύουν θεωρητικά συστήματα. Οι τρόποι αυτοί είναι οι: Magen Aboth, Ahaba Rabba υπερτονικός, Ahaba Rabba υποτονικός, Φρύγιος πλάγιος, ισπανοαραβικός τρόπος, Adonai Molokh υπερτονικός, Adonai Molokh υποτονικός.

Η Εβραϊκή μουσική ήταν, ως επί το πλείστον, μονοφωνική. Αναπτύχθηκαν 3 συστήματα εκφωνητικής σημειογραφίας. Το πρώτο αναπτύχθηκε τον 5ο μ.Χ. αιώνα στην Παλαιστίνη και είχε επιδράσεις από το συριακό σύστημα. Το δεύτερο τον 7-8ο αι. μ.Χ. στη Βαβυλώνα, χρησιμοποιώντας για τον χαρακτηρισμό των τόνων τα αρχικά γράμματα των ονομάτων τους. Το τρίτο αναπτύχθηκε τον 9-10ο αιώνα μ.Χ. και έχει αναλογίες με το αρχικό σύστημα της εκφωνητικής βυζαντινής σημειογραφίας.

Πολλοί ερευνητές ασχολήθηκαν με την ισραηλιτική μουσική, όπως οι: A. Idelsohn (Jewish Music 1929), P. Gradenwitz (The Music of Israel 1949), E. Werner (Preliminary Notes on Jewish and Catholic Musical Punctuation 1940), E. Werner & I. Sonne (Philosophy and Theory of Music in Judaeo Arabic literature 1941, 1943), E. Werner (The Origin of the Eight Modes of Music 1948), Δημ. Αθανασιάδης (Ιστορία της Μουσικής), ο συγγραφέας το κείμενο αυτό, κ.ά.

(Ο κ. **Στέλιος Ι. Κωφακίλης** είναι ιδρυτής του Μουσικού Μουσείου που βρίσκεται στη Θεσσαλονίκη)

Ρόδος: Εβραϊκή Συνοικία

ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΣΤΗ ΡΟΔΟ

(Εκδ. Guerini e Associati, Μιλάνο, 1992)

Του κ. ANTONIO ΣΟΛΑΡΟ

Τον Ιούλιο του 1944, όταν ο πόλεμος κόντευε στο τέλος του και η ήττα των χιτλερικών ήταν πια προφανής, οι Γερμανοί συνέλαβαν όλους τους Εβραίους της Ρόδου και της Κω - κοντά δύο χιλιάδες άτομα, επί το πλείστον γέρους και γυναίκο-κόπαιδα - κι αφού τους πήραν όλα τους τα υπάρχοντα, τους μετέφεραν στο Άουσβιτς της Πολωνίας απ' όπου ελάχιστοι βγήκαν ζωντανοί.

Από τη μια μέρα στην άλλη, η παμπάλαιη εβραϊκή συνοικία μέσα στα τείχη της παλιάς πόλης της Ρόδου, ερημώθηκε για πάντα. Έκλεισε έτσι βίαια ο κύκλος που είχε αρχίσει τέσσερις αιώνες πριν με την άφιξη στο νησί, αμέσως μετά την κατάκτησή του από τον Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή στα 1522, των Εβραίων σεφαρδιτών που είχαν διώξει από την Ισπανία στα 1492 οι καθολικοί βασιλείς, οι οποίοι ήθελαν να διαφυλάξουν έτσι την καθαρότητα του αίματος. Ενώ στη φιλόξενη Ρόδο οι Σεφαρδί-

τες είχαν γλιτώσει από τους διωγμούς, τον βίαιο εκχριστιανισμό και τις πυρές της Ιεράς Εξέτασης (βλ. Δημήτρη Φιλιππή "Η καθαρότητα του αίματος", Αντί, 498), οι απόγονοί τους στη Ρόδο που είχαν υποστεί τα πάντα επί τρεις δεκαετίες με την ιταλική κατοχή, ως την ανακωχή της φασιστικής Ιταλίας, τον Σεπτέμβρη του 1943, ξεριζώθηκαν από τα πατρογονικά τους σπίτια και σύρθηκαν μέσα από τη μισητή Ευρώπη για να πάνε να πεθάνουν στους χιτλερικούς φούρνους της Πολωνίας. Από τους 1900 Εβραίους που ζούσαν, σύμφωνα με τις επίσημες στατιστικές, στη Ρόδο και στην Κω πριν το 1944, μόνο 200 επέζησαν.

Αλλά η εβραϊκή παρουσία στη Ρόδο είχε προηγηθεί κατά πολύ της άφιξης των Σεφαρδιτών. Ελληνόφωνη εβραϊκή κοινότητα ζούσε στο νησί ήδη από τον καιρό των Ιπποτών και πριν ακόμη, στα χρόνια του Βυζαντίου κι ακόμη παλιότερα, επί Ρωμαϊκής, αλλά και Ελληνιστικής επο-

χής, όπως προκύπτει από επιτολή που έχει καταχωρηθεί στο βιβλίο των Μακκαβαίων. Εξάλλου, για τη Ρόδο (Ροδινήμ) γίνεται λόγος και στην αρχή της Παλαιάς Διαθήκης.

Με τη μακραίωνη αυτή ιστορία ενός κομματιού της εβραϊκής διασποράς, που επί δύο χιλιετίδες είχε βρει φιλοξενία στη Ρόδο και στην Κω και για την οποία πολύ λίγα έχουν γραφεί από την επίσημη ιστορία, ασχολείται τώρα στο εξαιρετικού ενδιαφέροντος βιβλίο της "Οι Εβραίοι στη Ρόδο. Ιστορία μιας αρχαίας κοινότητας που εξοντώθηκε από τους χιτлерικούς", η Εσθήρ Φιντζ Μενασέ, που γεννήθηκε στη Ρόδο από παλιά σεφαρδίτικη οικογένεια και σήμερα διδάσκει Αγγλική Φιλολογία στο Πανεπιστήμιο του Μιλάνου. Η ιστορία των Εβραίων της Ρόδου αναπλάθεται με γλαφυρό ύφος, αλλά και αυστηρή μεθοδολογία στην οργάνωση του πλούσιου πραγματολογικού υλικού, μέσα από εκατοντάδες γνωστά και συχνά ανέκδοτα τεκμήρια, μαρτυρίες και αφηγήσεις Εβραίων και μη, ταξιδιωτών, στρατιωτικών, μελετητών με πλούσια εικονογράφηση και σπανιότητες φωτογραφίες.

Μέσα από τις 595 σελίδες του, το έργο της Μενασέ συμπληρώνει έτσι ένα σοβαρό κενό και της ελληνικής ιστοριογραφίας, συμβάλλοντας στις εκδηλώσεις που σημειώνουν φέτος τα 500 χρόνια από την άφιξη των Σεφαρδιτών στην Ελλάδα, πλάι σε άλλες επίσης αξιομνημόνευτες προσπάθειες, όπως το συλλογικό έργο "Salonique 1850 - 1918. La "ville des juifs" et le reveil des Balkans" (Σαλονίκη '85 - 1918. Η "πόλη των Εβραίων" και η αφύπνιση των Βαλκανίων), που κυκλοφόρησαν στο Παρίσι οι εκδόσεις Autrement.

(Από το "Αντί", 21.8.1992)

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

✓ Δημοσιεύουμε παρακάτω επιστολή που λάβαμε από τον κ. **Λ. Αναστασίου, Τρίκαλα**. Σημειώνουμε, με την ευκαιρία, ότι ρατσιστικό έντυπο που διακατέχεται από φασιστική νοοτροπία προσπαθεί να συσπειρώσει τους - ευτυχώς ελάχιστους - ομόφρονές του, με την προτροπή να καταστρέψουν τα οπουδήποτε της χώρας ευρισκόμενα εβραϊκά μνημεία. Το κείμενο της επιστολής:

"Ταξίδεψα με το τρένο για Αθήνα. Σε μια στάση, στο Λιανοκλάδι, κατέβηκα και είδα κάτι που με τρόμαξε. Πάνω στο μνημείο που υπάρχει στο Λιανοκλάδι για τους Εβραίους, που κατά την περίοδο της Κατοχής δούλεψαν σε καταναγκαστικά έργα στη σιδηροδρομική γραμμή Αθηνών - Θεσσαλονίκης, κάποιοι νοσταλγοί του ναζισμού και του φασισμού χάραξαν έναν πελώριο αγκυλωτό σταυρό.

Αληθινά ανατρίχιασα. Λυπήθηκα σαν Έλληνας και ένιωσα ντροπή σαν άνθρωπος. Φαίνεται ότι τα μαύρα σύννεφα που ήδη σκέπασαν την Κ. Ευρώπη άρχισαν να απλώνονται και νότια. Η λερναία

ύδρα του ναζισμού ξανασηκώνει κεφάλι.

Και δυστυχώς, ξανά πάλι η αδιαφορία, η ιδιότυπη και η αγοραία αντίληψη για την ανθρώπινη ζωή επικρατούν στον λεγόμενο αναπτυγμένο κόσμο. Ο πνευματικός κόσμος δεν αντιδρά, ο πολιτικός κόσμος έχει βυθιστεί στην αντίληψη της αγοράς και του κέρδους, οι πολίτες λουφάζουν κλεισμένοι στο ατομικό καβούκι τους... Η θύελλα έρχεται... Η νύχτα πλησιάζει... Χρειάζεται αφύπνιση.

Είναι ανάγκη οι απανταχού άνθρωποι καλής θέλησης να σηκώσουν στεντόρεια φωνή: Αντισταθείτε. Γι' αυτό σας παρακαλώ, στείλτε να καθαρίσουν το μνημείο αυτό από το μόλεμα του αιώνα μας και ό,τι χρήματα απαιτηθούν, στείλτε μου τον λογαριασμό να τα

πληρώσω. Θα το κάνω ευχαρίστως ως χρέος Ελευθερίας".

***

✓ Το περιοδικό **"Αντί"** (16.10.1992) δημοσίευσε τα παρακάτω:

"Ισραηλικά Συμβούλιο της Ελλάδας, και κρατώ στα χέρια μου την πολύτιμη περιοδική τους έκδοση "Χρονικά" (τχ. 118), με ένα πολύ ενδιαφέρον αφιέρωμα στο Ολοκαύτωμα. Χρειάζεται, πάντως, μεγαλύτερη και συστηματικότερη πληροφόρηση στα θέματα με τα οποία καταπιάνονται - θέματα ιστορίας αλλά και ευαισθησίας - και από αυτή την άποψη, το περιοδικό αυτό θα έπρεπε να τύχει συστηματικότερης μελέτης και διάδοσης".

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ
Σουρμελή 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ

Διανέμεται Δωρεάν

RESOLUTION

WE, THE JEWS OF GREECE, have gathered in front of the German Embassy in Athens in order to express our concern and our indignation over the revival of Nazism, which has once more raised its head in Germany with an upsurge in racist and anti-Semitic violence.

WE, WHO HALF A CENTURY AGO were the victims of the "Final Solution", we, who are the descendants of those who were exterminated in the death camps of Auschwitz, Buchenwald and Birkenau - for which a whole society was guilty.

PROTEST over the horrifying and dangerous situation which is once more, quite openly, being created in Germany.

WITH ALL THE POWER in our souls, we denounce the wave of racist and anti-Semitic violence which has swept Germany in recent weeks. We believe that syndromes stemming from insecurity and social instability should not, in any country, be allowed to vent themselves in a search for scapegoats and in the fostering of acts which disgrace European civilisation and human dignity.

WE BELIEVE that the manner in which the situation has so far been handled by the government of the Federal Republic of Germany will embolden the supporters of Nazism. Oversimplifications such as the statement that unrepentant Hitlerites are merely marginal groups, and belated expressions of remorse, are no longer sufficient to put a stop to repellant acts which will lead, sooner or later, to new pogroms. The proven racism of a section of the German people seriously endangers European security and, seen in this light, it ought to be dealt with in accordance with the guarantees granted to the peoples of Europe in Helsinki in 1975.

WE CALL upon the government of the Federal Republic of Germany to employ its educational system to enlighten the youth of Germany, in a serious-minded manner, on the damage which Nazi policies did to humanity and to Germany itself.

WE ALSO CALL upon the German government to take all the measures necessary to protect all those who live on German soil and prevent them from becoming victims of ethnic, racial or religious discrimination. We believe that vigorous steps ought to be taken to deal with the wave of racist violence and the unleashing of Nazism, which pollute the whole of Europe.

THE CITIZENS OF UNITED EUROPE are entitled to live without fear of their lives under political systems of freedom, equal rights, and equal opportunities to develop their personalities.

No more persecution!

No more gas ovens!

Athens, 2 December 1992

ENGLISH SUMMARY

of the Contents of Issue No 124

- Under the title *The Guiding Light* we publish a description of the silent protest meeting held by the Jews of Greece on, 2 December 1992, in front of the German Embassy in Athens. Those present held lighted candles and were sick at heart. The text of the resolution handed in to the German Ambassador is published in the page 30 of this issue.

One of the most interesting aspects of the meeting was the German Ambassador Mr Leopold Bill von Bredow spoke to the assembled crowd, and expressed his solidarity.

- The Central Board of Jewish Communities in Greece addressed a document to the Jewish Organisation of Europe, the USA, Canada and Australia, including data taken from early Hebrew sources about *the Greekness of Macedonia*.

- In an important philosophical text entitled *The Crisis of History* the well-known essayist Christos Malevitsis examines the concept of history during the 20th century. "The historic proclamations of Hitlerism", he writes, "the massacring of six million Jews, the historic proclamation of Marxism, the massacring of scores of millions of people to serve the needs of that historic proclamation, and the eventual and dreadful collapse of both systems - leaving only disaster behind them - have called into question the very "concept of history"".

- An article by the lawyer G. Tsombanis gives details on the *Jewish Community of Florina* which was annihilated in the Nazi progrom of 1943. Information about the Community, which then numbered some 500 persons, was collected from elderly residents of the town.

- The next article, entitled *Spain - Thessaloniki - Auschwitz*, is a summary of the papers presented at the conference held in Thessaloniki on 30 October - 3 November 1992 on the subject of "The Jewish Communities of SE Europe from the 15th century to the end of the Second World War".

- A poem entitled "*Todes Fuge*" by Paul Chelan, seen by many as the greatest German-language poet of the post-War generation (he was born in 1920 and detained in a Romanian forced labour camp; he committed suicide in 1970), is published in a Greek translation by Andreas Christinidis.

- Information about *the Jews in Greece* during the 17th century will be found in republished extracts from the book by the Turkish traveller and geographer Evliya Celebi. At that time, Celebi encountered Jews in Komotini, Kavala, Serres, Thessaloniki, towns of what is today Greek Thrace, Thessaly and Athens.

- The next article, which is particular lavishly illustrated, is a brief historical review of *the Jewish Community of Volos* down to the present day.

- An article by Mr S. Kopsachilis, founder of the Musical Museum, discusses *the music of ancient Israel* in the light of references in the historical books of the Bible.

- This issue ends with two book reviews: of Esther F. Menasseh's *The Jews of Rhodes*, and of former Minister Nikolaos Martis' *The Forging of the History of Macedonia*.

